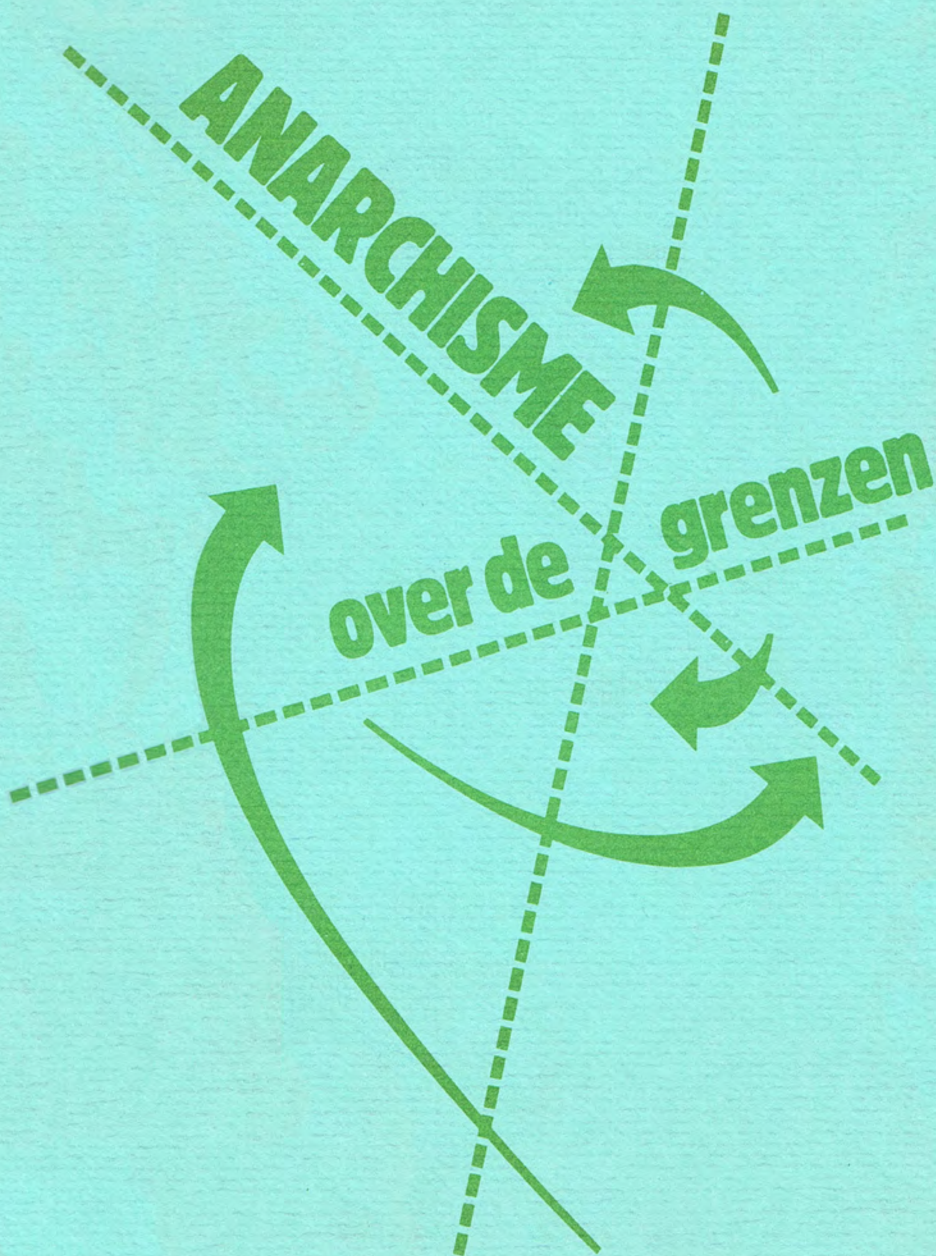

DE AS 50/51/52

DE AS

anarcho-socialisties tijdschrift

9e Jaargang, Nr. 50/51/52 - maart-augustus 1981

De As verschijnt in zes afleveringen per jaar, en is een uitgave van Stichting De As.
Jaarabonnement f. 16,50: buiten Benelux f. 22,50
Bestelling ALLEEN door storting op giro 44 60 315 van Stg. de As, 's-Gravenhage. Prijs losse nummer: f. 5,90 en f. 2,10 porto.
Adreswijziging bij voorkeur per briefkaart, of per giro (verbeter het adres op de kaart), graag met vermelding van de postkode.
Reklamering beslist met vermelding van de laatste betaaldatum, als aangegeven in uw giro-administratie.
Verlenging van het abonnement door tijdige betaling van de volgende jaargang (uiterlijk 15 februari).
Nieuwe abonnementen gaan in met het eerste nummer van de jaargang, tenzij anders aangegeven bij bestelling.
Redaksie-adres: postbus 35061, 3005 DB Rotterdam.
Administratie-adres: postbus 93, 2501 CB 's-Gravenhage

Redaksiekollektief: Machteld Bakker, Anton Constandse, Wim van Dooren, Thom Holterman, Rudolf de Jong, Wim de Lobel, Simon Radius, Hans Ramaer.
Verder werkten mee: John Blad, Bas Moreel en Peter Wolbink.

REDAKTIONEEL

In dit speciale "drie-in-één" nummer besteden we aandacht aan anarchisme en anarchisten buiten Nederland. In een uitvoerig artikel zet de Amerikaanse politieke filosoof Clark uiteen dat bij beantwoording van de vraag wat anarchisme is, rekening moet worden gehouden met zowel theorie als praktijk, alsmede met historiese en hedendaagse verschijningsvormen. Een andere Amerikaanse anarchist, de sociale ekoloog Bookchin, zet uiteen wat het verschil is tussen miljeubescherming en ekologie, terwijl de Westduitser Viesel aan de hand van de tweedeling verstatelijking/vermaatschappelijking een bijdrage levert aan het ontwikkelen van een anarchistiese staatstheorie. In twee artikelen tenslotte wordt verslag gedaan van het anarchisme als sociale beweging. Het ene gaat over Christiania, de vrijstad waar de tegenkultuur konkreet gestalte kreeg; het andere handelt over de Spaanse anarchistiese en syndikalistiese beweging in de post-Franco periode. (Voor de vertalingen zorgden Machteld Bakker, Wim van Dooren, Bas Moreel, Simon Radius en Peter Wolbink.)

WAT IS ANARCHISME ?

John Clark

In het hierna volgende essay, dat oorspronkelijk verscheen in Nomos XIX (1978), een Amerikaanse politieke en rechtsfilosofiese serie, wordt ingegaan op recente studies betreffende het anarchisme als politieke theorie. Vervolgens ontwikkelt Clark een konseptie van anarchisme die gebaseerd is op de klassieke anarchistiese ideeën, de geschiedenis van het anarchisme als sociale beweging en pogingen theorie en praktijk aan hedendaagse verhoudingen aan te passen. John Clark publiceerde verder onder meer studies over Stirner en Godwin. Hij doceert filosofie aan de Loyola universiteit (VS).

De huidige filosofiese diskussie over het anarchisme wordt gekenmerkt door een storend gemis aan helderheid, veroorzaakt door een veelvoorkomend falen van de politieke theoretici om begrippen als "anarchist" en "anarchisme" met voldoende zorg te omschrijven. Deze tekortkoming ontstaat, meen ik, doordat men een aantal onderwerpen, die voor het onderwerp van belang zijn, verwaarloost. Zoals, om de meest belangrijke te noemen, de aard van de klassieke anarchistiese theorie, de geschiedenis van de anarchistiese beweging en talrijke pogingen om de anarchistiese theorie en praktijk op de hedendaagse werkelijkheid toe te passen. In dit artikel wordt een poging ondernomen om tot een definitie te komen die met alle belangrijke aspekten van het anarchisme rekening houdt, zowel met theoretiese als praktiese, met voorbije historiese vormen en hedendaagse verschijningsvormen. Tevens zullen dan die opvattingen over anarchisme die deze belangrijke elementen veronachtzamen, of die een verkeerde voorstelling van de anarchistiese posities geven, worden bekritiseerd.

TE SIMPLISTIESE OPVATTINGEN VAN ANARCHISME

Volgens George Woodcock, een van de meest tot oordelen bevoegde historici van het anarchisme, is "het eerste waar men voor op moet passen" bij het ter diskussie staande onderwerp dat men het te simpel ziet. (1) Ongelukkig genoeg houden de meeste kommentators over dit onderwerp, verre van op te passen voor overdreven simplifikatie, gretig vast aan de meest simplistiese en onverantwoorde betekenissen van het begrip en schijnen zij ook weinig belangstelling te hebben om het bedoelde verschijnsel te analyseren. Het is dan ook niet ongebruikelijk dat bepaalde wetenschappers niet meer gegevens over het karakter van het anarchisme verzamelen dan de afleiding van de woordbetekenis, om dan de hoogten van de abstraktie te beklimmen zonder aandacht te besteden aan de sociale geschiedenis of aan de geschiedenis van ideeën. Omdat anarchie "zonder regering" betekent, is een anarchist, zegt men, iemand die voor een samenleving is waarin regeren is afgeschaft, en is het anarchisme de theorie dat zo een maatschappij nodig is. In bijna alle gevallen wordt dan ook uit deze oppervlakkige anaylse de konklusie getrokken dat zo'n doel klaarblijkelijk onbereikbaar is en dat men er zich van afmaakt door het anarchisme als een naïeve utopie beschouwen. Dat lukt niet. Zo'n benadering doet het begrip anarchisme

schreeuwend onrecht aan, zoals in feite elke definitie die het begrip onder één enkel idee probeert te vangen. Ik zou liever zulke simpele definities nader willen bespreken voordat ik op nog meer problemen wijs bij de analyse van het anarchisme.

De veronderstelling die ten grondslag ligt aan het type definitie dat ik kritiseer, is dat het anarchisme kan worden bepaald door één essentieel kenmerk waardoor het zich onderscheidt van elke andere sociale en politieke stellingname.

De meeste definities van dit type kenschetsen het anarchisme in termen van een of ander beginsel of instituut waar het tegen gekant is. Daartoe behoort de definitie dat het anarchisme een beweging is die elke regering volledig afwijst. Men kan op heel wat gegevens uit de anarchistiese traditie wijzen, die dit gezichtspunt kunnen ondersteunen. Zo omschrijft Kropotkin, in zijn artikel voor de Encyclopaedia Britannica, het anarchisme als "een fundamentele kijk op leven en handelen die een samenleving zonder regering concipieert. (2) Emma Goldman definieert het, in haar artikel "Anarchisme" als "de theorie" dat alle soorten regering op geweld berusten, en daarom evenzeer verkeerd en schadelijk zijn, als onnodig. (3) Een bekend hedendaagse anarchist Colin Ward (uitgever van de eerste series van het Engelse tijdschrift "Anarchy") definieert anarchie als de afwezigheid van een regering" (4) en anarchisme als "het idee dat het mogelijk en wenselijk is dat de maatschappij zich zonder regering organiseert". (5) In sommige definities wordt dat wat verworpen wordt niet als regering aangeduid, maar meer als de macht die de regering beheerst. Voor deze opvatting kunnen we Proudhon citeren, die anarchie omschrijft als "het ontbreken van een heerser of een soeverein". (6).

Een aantal schrijvers ziet de essentie van het anarchisme in zijn aanval op de staat, die vaak onderscheiden wordt van de regering, zoals we straks uitvoerig zullen bespreken. Dit vinden wij in Bakoenins stelling, dat "het systeem van het anarchisme . . . . streeft naar de afschaffing van de staat" (7), om maar een van de vele beweringen van grote anarchistiese theoretici te noemen. Woodcock verklaart dat "het grondelement waarop alle vormen zich verenigen" ligt in de doelstelling van "de vervanging van de autoritaire staat door een of andere vorm van non-goevernementele koöperatie tussen vrije individuen". (8). Andere schrijvers weer stellen vast, dat het niet zozeer de staat of politieke autoriteit is waartegen het anarchisme opponeert, maar in feite autoriteit als zodanig. Sébastien Faure verklaart dat "ieder die autoriteit ontkent en ertegen vecht, een anarchist is". (9). Malatesta aanvaardt het gezichtspunt dat anarchie "zonder regering" betekent, maar voegt eraan toe "zonder enige gevestigde autoriteit". (10). Kort geleden heeft Colin Ward gezegd dat anarchisten tegen "het beginsel van autoriteit" zijn (11), terwijl Runkle in zijn aanval op het anarchisme beweert dat het "zich verzet tegen autoriteit in al zijn vormen" (12). Hoewel Daniel Guérin doorgaans een scherpzinnig kommentator is over het anarchisme karakteriseert hij het in een ander opzicht op een manier die aan de meest oppervlakkige en onkritiese opvattingen doet denken. Hij gaat zo ver dat hij het idee te berde brengt dat de anarchist iemand is, die "de maatschappij in zijn geheel verwerpt" (13). Een negatieve karakterisering, die waarschijnlijk nog het meest adekwaat is van allemaal, is van Malatesta, die meent dat de anarchisten "de totale vernietiging van de over-

heersing en de uitbuiting van de ene mens door de andere" wensen . (14). Onlangs heeft Murray Bookchin het anarchisme omschreven als het verzet tegen alle vormen van overheersing en alle soorten hiërarchiese organisatie (15).

Terwijl er minder theoretici zijn (en speciaal onder de niet-anarchistiese) die geprobeerd hebben het anarchisme in positieve termen te definiëren zijn er voorbeelden die daartoe algemene voorstellen doen. Het kan bijvoorbeeld worden gezien als een theorie van vrijwillige associatie. Kropotkin beschrijft het anarchisme als het zoeken naar een sociale orde "door vrijwillige overeenkomsten tussen de verschillende groepen van territoriale en professionele aard, vrijelijk gevormd ten dienste van de produktie en konsumptie" (16). Proudhon zegt, dat met het anarchisme "het idee van een regering opgevolgd wordt door dat van een kontrakt" (17). Dit idee van een vrijwillige associatie ligt ook opgesloten in Woodcock's verwijzing, hierboven geciteerd, naar "de koöperatie tussen vrije individuen" (18). Anarchisme zou ook gedefinieerd kunnen worden als een theorie van decentralisatie. Paul Goodman merkt op dat, indien anarchie betekent "een tekort aan orde en planning de meeste anarchisten, evenals de anarcho-syndikalisten of de kommunale anarchisten dan geen "anarchisten" waren, maar "decentralisten" (19). Een konseptie van anarchisme die hieraan nauw verwant is, is het federalisme. Bakoenin zegt dat het anarchisme "zich een organisatie voorstelt van beneden naar boven, door middel van een federatie" (20). Weer andere manier om het anarchisme te definiëren is dat het voor de vrijheid pleit, Runkle zegt dat "de essentie van het anarchisme de individuele vrijheid is" (20). Een gedetailleerder maar verwante konseptie wordt aangereikt door Bookchin, die het doel omschrijft als "een situatie waarin mensen niet alleen de " historie " bevrijden maar alle omstandigheden van hun dagelijks leven (22).

Het begrip anarchisme kan dus niet alleen omschreven worden als een theorie die zich verzet tegen zulke zaken als regering, staat, autoriteit of overheersing, maar ook als een theorie die vrijwillige samenwerking voorstelt, decentralisatie of vrijheid. Maar toch zou het onjuist zijn om het anarchisme te definiëren in termen van het verzet tegen of het bevorderen van alle of één der genoemde zaken. In werkelijkheid zijn de anarchisten, die hier zijn geciteerd (omdat zij soms weinig overwogen en vereenvoudigde definities geven) zich wel bewust van het komplexe karakter van de theorie die zij aanhangen. Want hun werken, als geheel genomen, wijzen op de noodzaak van een ruimere definitie (23). Van al diegenen die geprobeerd hebben het begrip anarchisme te definiëren is er, naar mijn weten, maar één - Woodcock - die op heldere wijze en in beknopte vorm de grond-delelementen aangeeft die wij hier zullen hanteren om tot een minimale definitie van het begrip anarchisme te komen. Volgens Woodcock is "histories gezien, het anarchisme een leer die zich krities opstelt jegens de bestaande maatschappij; een kijk op de gewenste maatschappij van de toekomst heeft; en de middelen aan de hand doet om van de ene in de andere situatie te geraken" (24). Op deze plaats zullen we de aard van deze drie kriteria voor een anarchistiese theorie nader uitwerken en er nog een vierde aan toevoegen die ook in Woodcock's visie, maar niet alleen bij hem, opgesloten zijn. Wij willen er hier de nadruk op leggen dat elke

definitie die het anarchisme terugbrengt tot één enkele dimensie, bijvoorbeeld het kritiese element, als hoogst inadekwaat moet worden beschouwd.

FOUTIEVE ANARCHISME-INTERPRETATIES

Niet alle misverstanden over het karakter van het anarchisme komen voort uit simplifikatie. We wezen er al eerder op, dat een van de ernstigste tekorten bij de meeste diskussies over het anarchisme bestaat uit de veronachtzaming van het histories anarchistiese denken en doen. Het paradoxale resultaat is, dat we zien hoe politieke theoritici een anarchisme aanvallen dat in eerste instantie fiktief is in de geest van zijn tegenstanders, en dat we filosofen een anarchisme zien verdedigen, dat onherkenbaar is voor het grootste deel van de anarchisten uit de geschiedenis en die van nu. Zo komt bijvoorbeeld Benjamin Barber in zijn artikel "Poezie en Revolutie: de anarchist als reaktionair" weer met het cliché van het irrationele en utopiese karakter van het anarchisme. "De anarchisten", zegt hij, "spelen het klaar om het naturalisme op zijn kop te zetten. Niet de natuurlijke mens zoals die is, is wat hij/zij behoort te zijn, maar die utopiese mens zoals de anarchist vindt dat deze behoort te zijn, is in feite wat de mens is" (25). Barber betoogt verder dat het anarchisme geen begrip heeft van de politieke realiteit en in plaats daarvan bezig is met romantiese oproepen tot revolutie. "Het moet de politieke theorie verwerpen ten gunste van de poëzie en de revolutie" (26). Isaac Kramnick gaat verder door op Barber's standpunt in zijn artikel over "anarchisme en de werkelijke wereld: William Godwin en radikaal Engeland". Kramnick beweert, dat "de anarchist de politiek vervangt of door opvoeding of door theater" (27) en dat, alweer, de anarchisten volkomen buiten de werkelijkheid staan (28). Runkle beweert in zijn boek Anarchisme, oud en nieuw: "de linkse studenten, de radikale rechtsen, en het existentialisme schijnen, tenminste zo op het oog, eigentijdse vormen van anarchisme te zijn" (29). Runkle wijdt de helft van zijn boek aan de uitwerking van dit gezichtspunt, dat hij terecht als oppervlakkig kenschetst.
De geschriften van Barber, Kramnick en Runkle laten heel duidelijk de gevolgen zien van onbekendheid met de anarchistiese traditie en zijn vele aspekten, maar demonstreren ook het selektief gebruik van bewijzen over die traditie om er misleidende generalisaties uit op te bouwen. Barber's aanklacht van utopisme gaat voorbij aan de talrijke konkrete en praktiese voorstellen die anarchisten hebben gedaan, terwijl zijn mening dat de anarchistiese kijk op de menselijke natuur naïef-optimisties is een hardnekkige halve waarheid is, die nodig krities onderzocht dient te worden. Kramnick's opvatting, dat de anarchistiese strategie primair beperkt is gebleven tot opvoeding en theater wijst op een bijna onvoorstelbare geringschatting van de geschiedenis van de anarchistiese beweging. En tenslotte gaat Runkle's onzorgvuldig toeschrijven van relaties tussen het anarchisme en huidige politieke en wijsgerige stromingen gepaard met een blijkbaar volkomen onbekendheid met het bestaan van een echt "neo-anarchisme" dat zoekt naar een synthese van de klassieke anarchistiese inzichten en huidige ontwikkelingen, zoals de voortschrijdende technologie en ekologiese theorieën.
Terwijl deze verschillende aanvallen

op het anarchisme in hoge mate bijdragen tot begripsverwarring, slagen velen die het voor het anarchisme opnemen erin de chaos alleen nog maar te vergroten. Het geschrift dat wel het meest gedaan heeft om de zinvolle analyse en kritiek van de anarchistiese stellingname te vertragen is Wolff's *Ter verdediging van het anarchisme.* (30) Zijn kritici hebben terecht aangetoond, dat Wolff's bewering dat autonomie en morele autoriteit niet samen kunnen gaan, noch een verdediging betekent van het anarchisme als een politieke theorie, noch als een bewijs voor het niet te rechtvaardigen karakter van de staat en de regering (31).

Als de wijze waarop Wolff zich ethies opstelt al enige steun zou verlenen aan het anarchisme, dan wordt die afdoende ondermijnd door zijn uitspraak, dat hij uit zijn theoretiese aanvaarding van het anarchisme geen praktiese voorstellen kan afleiden. (38) Anarchisten hadden altijd al een verschillende kijk op het probleem van de mate van aktivisme die hun stellingname met zich meebracht, maar voorzover ik weet heeft geen enkele theoretikus, die zich anarchist noemt, voorstellen tot aktie gedaan.

ANARCHISME EN REGERING

Het wijdverbreide misverstand over de aard van het anarchisme wijst op de dringende behoefte aan een duidelijke omschrijving van het begrip en dat zal ik straks proberen te doen. Maar eerst zijn er twee onderwerpen waarover een bijzonder grote verwarring bestaat die de aandacht vragen. Het eerste onderwerp is de anarchistiese kijk op regering. Zoals vermeld hebben veel schrijvers over anarchisme het verzet tegen het geregeerd worden als het duidelijkste kenmerk van de theorie beschouwd. Het is in werkelijkheid waarschijnlijk de meest populaire manier om het begrip te definiëren. Heel de diskussie die momenteel gaande is, leidt weer tot de vraag of een definitie het anarchisme juist omschrijft als uitsluitend de relatie tot één *maatschappelijke instelling onder* ogen wordt gezien, ook al wordt die instelling als de allerbelangrijkste beschouwd. Er is echter nog een reden om deze karakterisering aan de orde te stellen: de onderscheiding die sommige anarchisten zelf gemaakt hebben tussen "regering" en "staat". Terwijl er in alle anarchistiese geschriften een onvervalste minachting voor de staat kan worden gekonstateerd, is de anarchistiese visie op regeren allesbehalve ondubbelzinnig vijandig.

Ik denk bijvoorbeeld aan het werk van de Amerikaanse individualistiese anarchist Albert Jay Nock. In zijn boek *Onze Vijand de Staat* maakt deze een scherp onderscheid tussen de staat en het regeren. Regeren, zegt hij, bestaat uit een "strikt negatieve interventie" om de natuurlijke rechten van het individu te verzekeren (33). Hij bedoelt hiermee het beschermen van leven, vrijheid en eigendom, precies in de zin van John Locke. Als de samenleving optreedt om te voorkomen, dat iemand agressief wordt tegen een ander persoon, die vredelievend handelt, dan is zo'n regering gerechtvaardigd dat te doen. Het is van belang om te beseffen, dat Nock niet de bescherming steunt van grote koncentraties aan rijkdom, bezit of ekonomiese macht door de regering. In feite betoogt hij zeer heftig dat er nooit sprake kan zijn van het opstapelen van grote rijkdom, als men niet via politieke middelen aan bepaalde belangen een gunstige behandeling en bescherming zou

verlenen. Veel aandacht in zijn boek, dat het individualistiese anarchisme op zijn best laat zien, wordt besteed aan een analyse van de staatsmacht in de Amerikaanse geschiedenis en aan een uiteenzetting van de manieren waarop de staat bepaalde handelsbelangen heeft ondersteund vooral door het schenken van grond of door het beschermen van tarieven. De staat komt tot ontwikkeling, zegt Nock, wanneer politieke middelen gehanteerd worden om exklusieve belangen te beschermen. In het voetspoor van Franz Oppenheimer betoogt hij dat de staat histories ontstond als het instrument van een heersende klasse (34). Volgens deze opvatting begon de staatsmacht met de verovering van een zwakkere stam (waarschijnlijk een agrariese) door een sterkere (waarschijnlijk een veehoedende) stam die een systeem van klasseheerschappij vestigde om de overwonnenen als arbeidskrachten te gebruiken. De staat, zegt Nock, heeft altijd dit klassekarakter behouden en de staatsmacht is door bepaalde belangengroepen altijd als een aanlokkelijk middel gezien om voorrechten te verwerven ten koste van andere maatschappelijke groepen.

Nock gebruikt het begrip "regering" op een wijze die niet typerend is voor anarchisten in het algemeen, want de meesten hebben niet geaarzeld om het begrip "regering" te laten samenvallen met de misbruiken en misstanden die zij aan de staat toeschrijven. Maar toch blijken zijn ideeën best te passen in de hoofdstroming van het anarchistiese denken volgens de maatstaf waarmee hij de twee systemen met elkaar vergelijkt. Hij is van mening dat wij, als wij de staat zouden vervangen door "regering" (in zijn ongebruikelijke, beperkte betekenis) dus dicht in de buurt zouden komen van de "toezichthoudende regering" zoals Jefferson heeft voorgesteld. In zo'n systeem, zou de fundamentele politieke eenheid de gemeente zijn, de behoedster en de bron van alle politieke aktiviteit en initiatieven. (35) Grootschaliger aktiviteit met het oog op gemeenschappelijke doeleinden moet gevoerd worden, aldus Nock, op basis van een vrijwillige federatie van gemeenten. Hij is van mening dat de wezenlijke beschermende funkties van het regeren via zo'n systeem verwerkelijkt kunnen worden, terwijl de gevaren van exploitatie, die in een gecentraliseerde, grootschalige staat voorkomen, worden vermeden. Hoewel Nock niet tot de meest bekende anarchistiese theoretici behoort (al is hij een van de welsprekendste woordvoerders van de individualisten) kunnen gelijke ideeën gevonden worden in de geschriften van de belangrijkste exponent van het anarchistiese kommunisme, Kropotkin. Hoewel het waar is, dat Kropotkin van mening is dat het anarchisme streeft naar het verwerkelijken van een maatschappij "zonder regering" (36) beveelt hij toch soms een maatschappelijke ordening aan, waarin sommige elementen van bestuur blijven bestaan als de staat maar afwezig blijft. In zijn verhandeling *De Staat: zijn historiese rol* maakt Kropotkin een scherp onderscheid tussen de staat en de regering. "Aangezien er geen Staat kan zijn zonder regering, heeft men wel eens gezegd dat men moet streven naar de afwezigheid van een regering en niet naar het afschaffen van de Staat" (37).

Kropotkin beschouwt deze strategie terecht als onrealisties met het oog op de praktiese politieke mogelijkheden. Juist de staat behoort het voorwerp te zijn van onmiddellijke aandacht, want deze brengt niet

alleen politieke macht mee, maar bovendien nog andere elementen, als grotere territoriale gebieden, centralisatie en de koncentratie van de macht in handen van enkelen, hiërarchiese verhoudingen, en klasseheerschappij (38). Daartegenover staat volgens Kropotkin de middeleeuwse stad, die hij voor de beste regeringsvorm houdt die histories ooit is ontwikkeld (39). Terwijl deze steden geen deel uitmaakten van de nationale staat, hadden zij ongetwijfeld een regering; maar wel verre van hun bestaan te betreuren, heeft Kropotkin grote lof voor deze goevernementele instellingen. Hij stelt hun vergaderingen, gekozen rechters en lokale vrijwillige militie geestdriftig op prijs, want ze zijn in overeenstemming met zijn eigen ideeën omtrent gedecentraliseerde en gedemokratiseerde instellingen. Hij looft ook hun vertrouwen in arbitrage als grote tegenstelling tot de eenzijdige autoriteit, en de onderschikking van de militaire macht aan de burgerlijke autoriteit. (40) Terwijl hij dus altijd eraan vasthield dat uiteindelijk alle regering volledig afgeschaft zou moeten worden, was hij realisties genoeg om in te zien dat, vanuit een anarchisties perspektief een gedecentraliseerde gemeentelijke regering een aanzienlijke vooruitgang was, vergeleken met de imperia uit vroeger tijden en ook met de moderne staten. Met het oog op deze komplexe visie op regering zal het duidelijk zijn, dat een simpele kijk op anarchisme als "verzet tegen alle regering" het anarchisiese standpunt niet juist weergeeft.

DOELSTELLINGEN EN STRATEGIEEN IN HET ANARCHISME

Er is een tweede probleem, dat - misschien meer dan welk ander ook - ten grondslag ligt aan de wijdverbreide verwarring over het karakter van het anarchisme. Dat gaat over het onderscheid tussen de anarchistiese konceptie van de ideale samenleving en die van de direkte aktie. Anders gezegd gaat het om de kwestie hoe de relatie is tussen de utopiese doelstellingen en de praktiese mogelijkheden. In verband met dit probleem rijzen er verschillende moeilijkheden. Sommigen zouden iemand een anarchist noemen als hij een utopia zonder dwang en zonder autoriteit aanhangt als moreel idee. Iemand dus die beschrijven kan hoe die ideale maatschappij er uit zal zien, die meent dat dit op de een of andere manier mogelijk kan zijn, en die dit ideaal als het enige systeem beoordeelt dat moreel volkomen kan worden gerechtvaardigd, zo iemand heet een anarchist.
Ik geloof, dat dit een nogal slecht gebruik van terminologie is, als de traditionele onderscheidingen moeten worden gehandhaafd en tegenstrijdigheden moeten worden vermeden. Met deze definitie, dat is duidelijk, zouden vele (misschien de meeste) marxisten voor anarchisten doorgaan, omdat zij het begrip van de langzaam afstervende staat onderschrijven. (41) Vele anarchisten hebben er op gewezen, Bakoenin bijvoorbeeld, dat de wegen van anarchisten en marxisten uit elkaar gaan op het punt van de praktiese strategieën, eerder dan in hun visies op de ideale maatschappij. Kropotkin's omschrijving van het kommunisme lijkt in veel opzichten op die van Marx en Engels. Het standpunt van de anarchist is niet zozeer dat de doelstelling van de marxisten verkeerd is, maar dat zij gezien de methoden die zij propageren, hun doelstellingen ongetwijfeld nooit kunnen bereiken. Daarom moeten de methoden die gebruikt worden om de verandering te bewerkstelligen nader

bekeken worden, opdat anarchisme niet verward wordt met marxisme (om maar te zwijgen van andere socialistiese, en misschien zelfs liberale stellingnamen, die zonder meer dezelfde lange-termijn doelstelling kunnen presenteren).

Het is waar dat wij vaak artikelen tegenkomen over het «anarchisme» van Marx, maar wij komen tot de slotsom dat ze geen nieuwe informatie onthullen die aantonen dat Marx decentralisatie propageerde, of zelfbestuur en vrijwillige associatie, noch dat hij, in het geheim, een bewonderaar was van Bakoenin. Zij bespreken eerder één beperkt aspekt van zijn stellingname: zijn kijk op het uiteindelijke utopia. We kunnen Robert Tucker's bespreking van het marxisme en het anarchisme in *Het marxiaanse Revolutionaire begrip* als voorbeeld nemen. Tucker zegt dat het marxisme anarchisties is in de genoemde zin, maar "als wij het anarchisme niet als een abstrakte politieke filosofie beschouwen, maar als een revolutionaire beweging gekoppeld aan een politieke filosofie, dan worden we met het feit gekonfronteerd dat het marxisme daarmee volkomen in strijd is" (42). Deze kijk op de zaak gaat uit boven die welke geen enkel begrip toont voor wat het anarchisme voor de sociale werkelijkheid kan betekenen, maar toch is deze konceptie nog niet toereikend, want er is geen behoefte om uit te zien naar twee anarchismen, één van de politieke theorie en een ander van de maatschappelijke praktijk. Tucker doet dat, wanneer hij zich afvraagt hoe het nu komt "dat het klassieke marxisme, met zijn aanvaarding van het anarchisme als een politieke filosofie, het anarchisme als een socialistiese ideologie afwijst". (43) Dit wijst op een misvatting over de relatie tussen theorie en praktijk in het anarchisme. Essentieel voor het anarchisme is dat de doeleinden niet van de middelen gescheiden worden, en dus kan er geen anarchisme in de volle zin van het woord zijn indien, als integraal deel van het theoreties raamwerk, geen duidelijke voorstellen betreffende de praktijk worden gedaan en als er geen rekening wordt gehouden met de werkelijke historiese voorwaarden. Anarchistiese politieke filosofie houdt anarchistiese aktiviteit in de maatschappij in.

Het zal uit deze bespreking nu wel duidelijk zijn, dat de interpretatie van anarchisme als het geloof dat utopia onmiddellijk kan worden verwerkelijkt, onjuist is. Omdat anarchisten het ideaal aanvaard hebben van een niet-dwangmatige en niet-autoritaire maatschappij, hebben sommigen aangenomen dat zij automaties alles als ongerechtvaardigd moeten verwerpen wat niet aan het ideaal beantwoordt, en daarom onmiddellijk vernietigd dient te worden. Het gevolg is dat het anarchisme soms beschouwd wordt als een zaak die de behoefte bevordert om alle gevestigde maatschappelijke instellingen te vernietigen, bij voorkeur door geweld. Toch heeft geen van de belangrijke anarchistiese theorieën, van Godwin tot aan onze tijd, zo'n extreem standpunt verdedigd en geen enkele anarchistiese volksbeweging heeft zo'n voorstel als deel van zijn programma gepresenteerd. Ondanks het ontbreken van bewijsmateriaal zien we toch vaak dat zij die zich bezig houden met de theorie der politiek het anarchisme en nihilisme met elkaar verwarren, en bemerken we dat wetenschappers die konferenties bijwonen over politieke filosofie zich afvragen of er enig noodzakelijk verband bestaat tussen de anarchistiese theorie en het gooien van bommen.

EEN DEFINITIE VAN ANARCHISME

In de hoop, de betekenis van het anarchisme te verduidelijken, wil ik graag een definitie voorstellen, die specifiek genoeg is om herkend te kunnen worden als een redelijke karakteristiek van het]histories: anarchisme en als onderscheiding van politieke stellingnames, die traditioneel niet 'anarchisties' genoemd zijn, èn die tegelijk algemeen genoeg is om rekening te kunnen houden met de rijkdom aan verscheidenheid binnen de anarchistiese traditie. Ik hoop dat deze definitie de basis zal leggen voor anderen, die het begrip verder zullen verduidelijken.

Er behoren vier elementen tot deze voorgestelde definitie, en ik geloof, dat alle vier kriteria moeten samengaan om iemand in volledige zin anarchist te kunnen noemen. De grondleggers van de anarchistiese theorie (Godwin, Proudhon, Bakoenin en Kropotkin) passen allen in dit model, en de principes, die erin zijn opgenomen, zijn vervat in de programma's van de anarcho-syndikalistiese en anarcho-kommunistiese bewegingen, die de hoofdstroom vormen van het histories anarchistiese aktivisme. Het individualistiese anarchisme valt, in zijn meeste vormen, ook onder de definitie (hoewel er een paar grensgevallen zijn).

Wanneer een politieke theorie in volledige zin 'anarchisme' genoemd kan worden, moet deze bevatten: 1e een visie op een ideale, niet-dwangmatige, niet-autoritaire samenleving; 2e. een kritiek op de bestaande maatschappij en de instituties ervan vanuit dit anti-autoritaire ideaal; 3e. een visie op de menselijke natuur, die de hoop rechtvaardigt, dat er een beduidende vooruitgang gemaakt wordt in de richting van het ideaal; 4e) een strategie voor verandering, die een onmiddellijke instelling behelst van niet-dwangmatige, niet-autoritaire en gedecentraliseerde alternatieven. Deze definitie kan dienen om het begrip 'anarchist' zowel in een strikte zin, alsook in verschillende ruimere betekenissen, te gebruiken. Uiteraard vertoont een anarchist in strikte zin deze vier karakteristieken. Daarentegen kan iemand alleen maar in een beperkter betekenis 'anarchist' worden genoemd, die bijvoorbeeld anarchistiese taktieken voorstaat zonder uitgesproken aanhanger te zijn van het anarchistiese ideaal, of die wel het ideaal aanvaardt, maar andere strategieën voorstaat.

HET IDEAAL VAN HET ANARCHISME

'Anarchie' is het begrip, dat normaliter wordt gehanteerd om de ideale maatschappij waarnaar de anarchist streeft, en waarvan hij gelooft, dat die volledig moreel verantwoord is, aan te duiden. Het is waar, dat veel anarchisten tamelijk vaag zijn over de aard van dat ideaal. Dat is vanwege diverse redenen. Eén daarvan, die De George noemt, is dat vrije, antonome individuen oplossingen zullen uitwerken, die wij, in het kader van de huidige maatschappij nauwelijks kunnen voorzien. Verder wil de anarchist niemand vastleggen op één visie op het ideaal, omdat het aanvaarden van een pluralisme inhoudt, dat verschillende groepen talrijke variaties op het algemene doel zullen bedenken. Toch kan deze uitspraak over het anti-autoritaire karakter van zulke voorschriften worden overdreven. Er is zeker geen tegenspraak in het idee van een anarchist die een behoorlijk uitgewerkte beschrijving van een maatschappij geeft en die

leeft volgens de anarchistiese kriteria van morele rechtvaardiging, zolang het maar duidelijk is, dat het model onderhevig kan zijn aan kritiek en aanpassing, en dat andere modellen gevonden kunnen worden, die minstens zo overeenkomen met die kriteria. Zoals vermeld, moeten de kriteria dusdanig zijn, dat een samenleving niet dwangmatig en niet autoritair is, en dat alle vormen van overheersing zijn verwijderd. Om zo'n samenleving te beschrijven, moet worden getoond hoe instituties er uit zien, die de behoefte aan fysieke kracht, aan regering en aan staat tot een minimum, elimineren. Met het oog op het derde kriterium moet dit ideaal minstens aannemelijk zijn met betrekking tot de anarchistiese opvatting van de menselijke natuur, die verder een filosofie omvat over wat mensen kunnen worden, naast een beschrijving van wat ze nu zijn. Omdat de meest overtuigende anarchistiese theorieën de niet-dwangmatige, regeringloze en natuurlijk staatloze natuur van de anarchie aanvaarden, leiden ze nog verdere karakteristieken af met betrekking tot een samenleving, die de overheersing heeft afgeschaft. Voorbeelden, die vaak door anarchisten worden genoemd, omvatten ekonomiese, - sociale, - raciale, - sexuele,-en generatiegelijkheid, wederzijdse hulp, samenwerking en kommunalisme. Het uitwerken van een samenhangende visie op anarchie is een belangrijk probleem voor de anarchistiese theoretikus. Het is evenwel nodig om te beseffen, dat werken aan dit probleem een theoretikus alleen maar in een heel beperkte zin tot 'anarchist' maakt, zoals reeds gezegd. Zodoende kan de marxistiese politieke filosoof deze taak opvatten als een vast onderdeel van de ontwikkeling van een theorie van de overgang van kapitalisme en socialisme tot volledig kommunisme. Die taak kan eveneens worden opgevat door een utopieschrijver, die ervan houdt om te dromen over ideale samenlevingen, of door een politieke filosoof die een puur akademiese belangstelling heeft in de aard van de moreel te rechtvaardigen samenleving.

DE ANARCHISTIESE KRITIEK OP HET HEDEN

Een anarchist heeft een eigen kijk op de huidige situatie. Deze kijk is, in zekere zin, de verbinding tussen de visie op het ideaal en de typies anarchistiese politieke en sociale voorstellen. Het bestaat uit een eigen kritiek op de bestaande sociale instituties, waarvan de kern gevormd wordt door dwang en autoriteitsdenken. De anarchist vindt veel instituties onaanvaardbaar vanuit een moreel gezichtspunt, omdat ze zijn gebaseerd op geweld en van buitenaf opgelegd gezag. Het zijn natuurlijk de staat en het gecentraliseerde politieke gezag, die zodoende de meest vernietigende analyse krijgen. Het is dus redelijk om aan te nemen, dat elke theorie aan deze maatstaf voldoet, die op een anti-autoritaire grondslag de morele gronden van staat en regering in twijfel trekt. Er moet evenwel worden opgemerkt, dat de anarchist bijna altijd doorgaat in verdere analyse van de sociale instituties. Het anarchisme staat niet stil bij een kritiek op de politieke organisatie, maar onderzoekt ook de autoritaire aard van de ekonomiese ongelijkheid en het privé-eigendom, de hiërarchiese ekonomiese strukturen, de traditionele opvoeding, de patriarchale familie, diskriminatie van klasse en ras, en strakke rolpatronen van sexe en leeftijd, om maar een paar van de belang-

rijker punten te noemen. In sommige varianten van het anarchisme worden instituties als privé-eigendom en patriarchaat minstens even sterk veroordeeld als de staat.
Het is nauwelijks nodig over dit kenmerk uit te wijden, omdat het het enige is, dat de meeste aandacht heeft gekregen, zoals aan het begin van dit artikel al werd gezegd. De meeste kommentatoren van het anarchisme zijn zich het anarchistiese verzet tegen de vormen van politieke organisatie die in de moderne nationale staat bestaan, zeer goed bewust. In mindere mate hebben ze de anarchistiese kritiek op andere autoritaire sociale instituties in de gaten. Wat ze vaak niet begrijpen, is de manier waarop dit verzet tegen de huidige sociale instituties past in de anarchistiese positie als geheel.

DE ANARCHISTIESE VISIE OP DE MENSELIJKE NATUUR

Een kernpunt van het anarchisme is zijn visie op de menselijke natuur. De anarchist gelooft, dat er eigenschappen zijn die de mens in staat stellen om met anderen samen te leven in een toestand van vrede en vrijheid. De meeste anarchisten gaan een stap verder en beschrijven het menselijk vermogen tot wederzijdse hulp, samenwerking, respekt, en samenlevingsvorm, die worden gezien als de grondslag voor de verwachting van sociale vooruitgang. Terwijl de meeste anarchisten, een geloof in zo'n menselijke solidariteit koesteren, is het opvallend, dat sommige individualisten dat verwerpen. In plaats daarvan baseren ze hun voorstellen voor sociale organisatie op verdrag of op redelijk eigenbelang, of in het extreme geval van Stirner, op niets ontziend egoïsme. Zowel in het anarcho-socialisme als in het individualistiese anarchisme bestaat echter de opvatting, dat de mensen een groot vermogen hebben tot wilskrachtig optreden, en in staat zijn om het geweld en dwang te overwinnen.
Deze opvatting is de grondslag van de veel gehoorde kritiek op het anarchisme, dat het overdreven optimisties zou zijn ten aanzien van de menselijke natuur. Als het anarchisme een samenhangende theorie is, dan moet het een idee hebben van de menselijke aard, die de grondslag vormt voor het spekuleren over de ideale samenleving en het fundament biedt voor die praktiese voorstellen die noodzakelijk zijn als dat ideaal politieke en sociale betekenis heeft. Het is echter onjuist, dat alle opvattingen over de menselijke natuur, die door anarchisten naar voren zijn gebracht, op enige manier 'optimisties' zijn, en dat die eigenschap een noodzakelijk kenmerk zou zijn van de theorie. Inderdaad kan worden betoogd, dat op de een of ander manier anarchisten een bepaald realistiese of zelfs pessimistiese opvatting hebben van de menselijke natuur. Het gaat om de opvatting, dat macht korrumpeert, en dat de mensen gemakkelijk onverantwoordelijk worden in het uitoefenen ervan - dat vormt de grond voor veel anarchistiese kritiek op politiek gezag en gecentraliseerde macht. Macht moet altijd worden gespreid, zeggen ze, niet omdat iedereen altijd zo goed is, maar omdat sommige mensen uiterst *slecht* worden, wanneer macht wordt gekoncentreerd. Dit standpunt wordt, niet alleen ten aanzien van politieke macht ingenomen, maar ook ten aanzien van een verscheidenheid aan andere soorten macht, die loopt van centrale ekonomiese macht op maatschappelijk nivo tot patriarchale macht op gezinsnivo. Natuurlijk is er een overvloed aan bewijs voor optimisme in de anar-

chistiese traditie. Een paar van de grootste anarchistiese filosofen (Kropotkin bijv.) hebben bij tijd en wijle getuigd van een tamelijk naïef geloof in het menselijk vermogen om het goede te doen en samen te werken. Toch moet zo'n optimisme zeker niet worden opgevat als onderdeel van de definitie van anarchisme, zoals dat wordt gedaan door diegenen die het afdoen als 'utopies socialisme', in de afkeurende zin van dat begrip. Er is veel in de anarchistiese traditie, dat wijst op een afwijzen van elke dogmatiese opvatting van de menselijke natuur (zij het 'optimisties', 'pessimisties' of 'realisties'), en dat wijst op het aanvaarden van een miljeu-afhankelijkheid. Godwins denken is uitgesproken gefundeerd op deze visie, en deze is ook impliciet aanwezig in Bakoenins deterministies materialisme. In zo'n opvatting zijn de mensen van nature noch goed noch slecht, maar gedragen ze zich en denken ze op totaal verschillende manier onder verschillende omstandigheden. Het probleem voor anarchisten is, om de sociale voorwaarden te scheppen, waaronder eerder de libertaire dan de autoritaire (of in sommige gevallen eerder de koöperatieve dan de konkurrerende) eigenschappen van de mensen worden verwerkelijkt. Wat alle anarchistiese posities gemeenschappelijk hebben, is dat ze het libertaire vermogen als een bepalend vermogen van de menselijke natuur opvatten.

HET ANARCHISTIESE PROGRAMMA VOOR VERANDERING

Het laatste definiërende kenmerk van het anarchisme wordt gevormd door de praktiese voorstellen tot verandering. Een anarchist heeft een typerend aktieprogram voor het heden, dat een strategie inhoudt voor een beweging in de richting van het ideaal, dat een antwoord is op het falen van bestaande instituties, en dat in overeenstemming is met de anarchistiese opvatting van de menselijke mogelijkheden. Het anarchisme kan geen betekenis hebben als sociale en politieke theorie wanneer het niets zegt over de praktijk, en het kan geen duidelijke betekenis hebben, als het wordt gedefinieerd op een zodanige manier, dat zijn voorstellen kunnen worden verward met voorstellen van theorieën, die onder andere namen bekend staan. Zo kunnen, zoals reeds gezegd, theorieën, die niets over veranderingsstrategieën zeggen, of theorieën die centrale, autoritaire of burokratiese vormen van beleid voorstaan, niet zinvol als 'anarchisties' worden betiteld, wanneer tenminste de theorie, die wèl onder die naam bekend staat sinds Proudhon (en die zoals sommigen stellen, zijn wortels ver terug in de geschiedenis heeft, in het denken van Lao-tse en Diogenes de cynikus, en in de praktijk van de samenleving in stamverband) als relevant mag worden beschouwd. Het typerende kenmerk van anarchistiese programma's is, dat ze een onmiddellijke beweging inzetten in de richting van voluntarisme en antiautoritair denken. Voorbeelden van typies anarchistiese programma's houden decentralisatie van politiek gezag in; arbeiderszelfbeheer van fabrieken; uitbreiding van de vrijheid van denken en spreken; uitbreiding van sexuele vrijheid; vrijwillige opvoeding; decentralisatie van ekonomiese strukturen; koöperaties; open toegang tot de media; vrije scholen; open opvoeding en ontscholing; kleinschalig bestuur; niet-geïnstitutionaliseerde psychotherapie; niet-onderdrukkende gezins- en persoonlijkke relaties; en elimineren van willekeurige verschillen, gebaseerd op sexe, ras, leeftijd, taalgebruik, enz.

Zulke anarchistiese programma's zijn prakties in twee betekenissen. De meest verreikende van de genoemde programma's liggen binnen de macht van de samenleving om ze te verwerkelijken, als de anarchistiese ideologie erin slaagt in brede kring binnen de samenleving te worden aanvaard (zoals in de geschiedenis gebeurde tijdens de Spaanse revolutie van 1936-1939) (45). Voorts ligt het binnen het bereik van anarchisten in veel samenlevingen waarin de anarchistiese theorie nog niet algemeen is aanvaard, om sommige voorstellen in eigen kring onmiddellijk in praktijk te brengen, als alternatief voor de heersende instituties. In feite is de meeste energie van anarchisten gaan zitten in deze taak (in tegenstelling tot schrijvers over het anarchisme), eerder dan dat ze zich bezighielden met het spekuleren over details van een ideale samenleving.

Het moet nu toch wel duidelijk zijn, hoe foutief de opvatting is, die het anarchistiese programma terugvoert tot een onkritiese eis om onmiddellijk de regering af te schaffen. Wat veel oppervlakkige toeschouwers in verwarring heeft gebracht is de eis van anarchisten, dat de staat moet worden afgeschaft. In de meeste gevallen stellen ze echter niet voor, dat de nationale staat moet worden vervangen door een ideale anarchistiese maatschappij, maar eerder door een gedecentraliseerd systeem, waarin een federatie van onderop in toenemende mate het centrale gezag vervangt. Het wordt zeker als wenselijk beschouwd dat de basisgroepen, die zich federeren, prakties gezien zo vrijwillig mogelijk zijn, maar er is geen dogmatiese eis, dat alle sporen van bestuur, zeker in een gedecentraliseerde vorm, onmiddellijk moeten worden vernietigd. Het leidend principe, dat aangepast moet zijn aan de historiese situatie, is de vervanging van dwangmatige en autoritaire instellingen door vrijwillige en libertaire.

Een andere overweging van de anarchistiese voorstellen, zoals die hier zijn bekeken, laat zien, dat ze opmerkelijk verschillen van andere politieke ideologieën. Deze voorstellen benadrukken decentralisatie en vrijwilligheid, terwijl de marxist, de niet-marxistiese socialist, de sociaal-demokraat en de moderne liberaal zich in toenemende mate zijn gaan baseren op de staat, het gecentraliseerde politiek gezag, en de hiërarchiese burokratie als middel tot politieke verandering. De anarchist verschilt van de klassieke liberaal (die weer tot leven is gekomen in sommige elementen van het Amerikaanse konservatisme) dat de eerste het *regeringsinstrument afwijst om er* enig belang mee te beschermen, met inbegrip van de belangen, gebaseerd op privé-eigendom van de produktiemiddelen en klasseverschillen, terwijl de klassieke liberaal de minimale staat aanvaardt als middel om daarmee het kapitalisme te behouden. Ondanks deze verschillen, zijn er geen scherpe grenzen te trekken tussen de twee genoemde politieke posities, en neigen ze ertoe in elkaar over te gaan. Aldus gaat links-marxisme over in anarcho-syndikalisme. Daniel en Gabriel Cohn-Bendit noemen in hun bekende boek over de Franse revolte van 1968 hun positie *linksradikalisme of gauchisme* , en beschrijven die als tegelijk marxisties en anarchisties (46). Wanneer linksmarxisten opkomen voor arbeidersraden, en élitisme en burokratie aanvallen, wordt het moeilijk hen te onderscheiden van anarcho-syndikalisten, die vergelijkbare voorstellen doen, welke

op een vergelijkbare klasse-analyse gebaseerd zijn (47). Aan de andere kant gaat de positie van de individualisten over in die van de klassieke liberalen. In de woorden van Benjamin Tucker, de grote Amerikaanse individualist: 'echt (dwz individualisties) anarchisme is konsekwent Manchester-liberalisme.' De individualistiese anarchisten hoopten, dat de afschaffing van het staatsingrijpen zou leiden tot een vrije en relatief gelijke maatschappij, gebaseerd op de arbeidswaardetheorie. Hierin hebben ze veel gemeenschappelijk met Locke, Adam Smith, Jefferson, en vooral Spencer (49). Met het oog op zulke overeenkomsten is de konklusie deze: terwijl de meesten, die binnen de hier gegeven definitie van 'anarchist' vallen, een duidelijk onderscheiden positie innemen, die een alternatief vormt ten aanzien van gangbare politieke opties, is het niettemin zo, dat sommigen, die aan de kriteria voldoen gezichtspunten hebben, welke heel dicht liggen bij die van anderen, die in andere te onderscheiden politieke tradities staan. Er is geen reden, waarom begrippen als 'anarchist' en 'marxist' elkaar wederzijds zouden moeten uitsluiten voor wie eronder begrepen kan worden, ook al verschilt hun konnotatie aanmerkelijk.

IS HET ANARCHISME UTOPIES

Ik meen dat de definitie van anarchisme, die hier gegeven en besproken is, kan meehelpen om bepaalde misverstanden ten aanzien van de anarchistiese positie te vermijden. Een daarvan is, dat verondersteld wordt, dat anarchisten *utopies moeten zijn of altijd zijn geweest.* Sommigen hebben geprobeerd aan te tonen, dat anarchisten utopies zijn door de eigenschap van 'utopies - zijn' in de definitie van het anarchisme op te nemen. Ik wil een andere benadering van deze kwestie voorstellen. Als we willen ontdekken, of anarchisme utopies is, voorzover dat begrip een of andere verwaarlozing van de werkelijkheid inhoudt, moeten we de theorieën en praktiese voorstellen van die anarchisten onderzoeken, die in de traditie anarchist heetten, of zichzelf zo noemden. Als we dat doen, dan denk ik niet dat we tot de konklusie komen van De George ten aanzien van de anarchist, en wel dat diens 'akceptatiedrempel zo hoog is, zijn geloof in de redelijkheid en de moraal van de doorsneemens zo weinig in overeenstemming is met wat velen in hun omgang met hun medemensen ervaren, en zijn opzet om zijn gewenste anarchistiese maatschappij tot stand te brengen zo vaag is, dat hij geen politieke realist is maar een utopies idealist' (50).

Ik zie geen reden waarom anarchisme zo zou moeten worden gedefinieerd, dat mensen worden uitgesloten, die in de praktijk - zij het niet tot hun voldoening - een beperkte voortgang naar het idee aanvaarden. Veel grote anarchisten zijn inderdaad zulke 'pragmatiese libertairen' geweest (bijv. Proudhon bij de klassieke en Paul Goodman bij de hedendaagse anarchisten). Zo verdedigt Goodman 'stapsgewijze verandering' in zijn artikel *de zwarte vlag van het anarchisme*. Dit artikel kreeg een overdreven, simplisties en schreeuwerig ad hominem antwoord van Mark Rudd, die het anarchisme als konservatief uitlegt, omdat het een verscheidenheid aan instituties wil veranderen zonder alles in het werk te stellen om de ekonomiese struktuur onmiddellijk radikaal te veranderen (welke struktuur dan wordt aangezien voor de grondoorzaak van alle maatschappelijke ellende) (51). Kri-

tiek zoals die van Rudd doet De George's eerste verwijt vreemd klinken en wijst erop, dat ze mogelijk beide aan iets belangrijks ten aanzien van de aard van het anarchisme voorbijgaan.

Problemen ontstaan ook in verband met De George's tweede punt. Zoals is opgemerkt hebben anarchisten geen uitsluitend optimistiese kijk op de menselijke natuur. Inderdaad is het onlangs mode geworden bij liberalen en onwelwillende socialisten om het anarchisme vanwege het tegenovergestelde te veroordelen: vanwege een gebrek aan vertrouwen in de kapaciteiten van gewone mensen. Barber bijvoorbeeld beschuldigt de anarchisten van minachting van de massa's en van élitairisme. Als hij de geschiedenis niet helemaal verwaarloost, is hij wel gedwongen te erkennen dat anarchisten in feite hebben verdedigd, dat mensen in staat zijn hun eigen lot te bepalen. In plaats van de juistheid van zijn eerdere bewering ter diskussie te stellen, of de mogelijkheid te overwegen, dat hij verschillende tegenstrijdige richtingen binnen het anarchisme beschrijft, konkludeert hij, dat anarchisten 'egalitaire elitairen' zijn (52). Kramnick, die zwaar steunt op de analyse van Barber, gaat nog een stap verder en schildert het anarchisme af als rigoreus elitairisme. Door een bepaalde manier van citeren (als hij al behoefte heeft aan citaten) tracht hij aan te tonen, dat de anarchisten uitzonderlijk pessimisties zijn ten aanzien van de vermogens van de doorsneemens (53). Al doet zulke kritiek weinig om het anarchisme begrijpelijker te maken dan dient die toch minstens om het element in het anarchistiese denken, dat skepties staat ten aanzien van de menselijke goedheid, aan te duiden.

Tenslotte moet worden opgemerkt, dat anarchisten niet zo vaag zijn over hun voorstellen zoals De George denkt dat ze zijn of in feite moeten zijn. Paul en Percival Goodman bijvoorbeeld geven diverse voorstellen (op een anarchistiese visie gebaseerd) voor samenlevingsopbouw in hun boek *Communitas* (54). Richard Sennet's gezichtspunt in The *uses of disorder* waarvan hij het tweede deel 'een nieuw anarchisme' noemt, is uiterst inspirerend ten aanzien van kwesties van stedelijke politiek (55). A.S. Neill's *Summerhill* biedt een opvoedingstheorie, die zeer nauw samenhangt met het anarchisme, en die niet alleen in zijn eigen school meer dan vijftig jaar is toegepast maar ook in talloze andere scholen, die er door zijn beïnvloed (56). Een beschrijving van een toepassing op grote schaal van het anarchistiese program in de kollektieve bedrijven en gemeenschappelijke boerderijen waaraan miljoenen deelnamen tijdens de Spaanse revolutie, kan gevonden worden in Dolgoff's *The Anarchist Collectives (57)*. Met het oog op zulke duidelijke feiten (waarvan er een overvloed bestaat voor wie de moeite neemt om ze te onderzoeken, moet wel worden geoordeeld, dat het toeschrijven van vaagheid aan anarchistiese voorstellen onvolledig is als beschrijving van het feitelijke optreden van het anarchisme als geheel. Al waren sommige anarchisten vaag (òf uit principe òf uit gebrek aan fantasie), anderen waren het niet, met name ten aanzien van onmiddellijke veranderingsstrategieën. De wens om anderen zijn wil niet op te leggen, houdt geen vaagheid in, zoals De George beweert. Wat het wel inhoudt, is dat suggesties, die volledig zouden kunnen worden uitgewerkt, eventueel in termen van mogelijke variaties, niet door dwang mogen worden opgelegd, of onkri-

ties worden aanvaard door de gemeenschap.

VARIANTEN VAN ANARCHISME

Ik wil graag nog een laatste punt bespreken, dat kan dienen om de aard van het anarchisme te verhelderen. Dit betreft de verschillende schema's om de anarchistiese posities in te delen. Een zo'n schema verdeelt het anarchisme in enerzijds varianten, die de grootste nadruk leggen op persoonlijke autonomie en individuele vrijheid, en anderzijds varianten, die de deelname aan kommunes en doelgerichte groepen benadrukken. Op die manier kan een onderscheid worden gemaakt tussen individualisties en sociaal anarchisme (hoewel sommigen zoals Emma Goldman, een even sterke inzet schijnen te hebben gehad voor zowel individuele vrijheid als sociale solidariteit). Een meer gedetailleerde indeling, die gebaseerd is op theorieën van sociale organisatie, verdeelt de anarchisten in individualisten, mutuellisten, syndikalisten en kommunisten. Individualisten (Waartoe als belangrijke theoretici gerekend kunnen worden: Max Stirner, Josiah Warren en Benjamin Tucker) zijn niet zozeer geïnteresseerd in het vormen van gemeenschappen, alswel in het mogelijk maken, dat individuen hun eigen doeleinden kunnen nastreven zonder ingrijpen van anderen. Zij staan een maatschappij voor van individuen die op zichzelf kunnen vertrouwen, in hoge mate zelfvoorzienend zijn, en die hun doeleinden kunnen bereiken door vrijwillige instemming en verdragen met anderen. De mutuellisten zien, in navolging van Proudhon, sterker de noodzaak van sociale organisatie. Doordat ekonomiese en politieke macht gecentraliseerd zijn, moeten de mensen zich organiseren om hun belangen te verdedigen, en vooral "om" door de staat ondersteunde misbruiken als pacht, winst en aandelen, te doen verdwijnen. Daarom is er een behoefte aan mutuellistiese (koöperatieve) banken en koöperaties van producenten en van consumenten. De anarcho-syndikalisten gaan nog een stap verder en stellen een grootschalige organisatie voor van de arbeidersklasse in één vakverbond als het wezenlijke middel voor zinvolle sociale verandering. Hun typerende taktiek is de algemene werkstaking, die moet worden gevolgd door de reorganisatie van de produktiemiddelen volgens de principes van het zelfbeheer. Zij staan sterk in de traditie van Bakoenins kollektivisme. Tenslotte neemt het anarcho-kommunisme de gemeente, de stad of de direkte omgeving als zijn basiseenheid. Beslissingen moeten worden genomen op basis van gemeenschappelijke behoeftes, met werk naar vermogen en loon naar behoefte. Kropotkin is de klassieke theoretikus van deze variant van het anarchisme.

Ik wil nog even uitwijden over het onderscheid tussen het anarcho-syndikalisme en het anarcho-kommunisme om twee redenen. In de eerste plaats zijn dit de twee vormen van anarchisme, die van het grootste historiese belang waren en die de meeste diskussie hebben opgeleverd onder de anarchisten wat betreft de praktiese voorstellen. In de tweede plaats realiseren veel onderzoekers van het anarchisme zich niet hoe fundamenteel belangrijk deze splitsing is voor de anarchistiese theorie. De George bijvoorbeeld stelt, dat 'de sterkste huidige positie' bestaat uit een 'mengsel' van de twee genoemde richtingen. Hij neemt Guérin als het beste voorbeeld van deze stellingname (58). Ik meen, dat Guérin een enorme dienst heeft bewezen aan

marxisten, anarchisten, en aan wie in één van deze theorieën geïnteresseerd is, door een poging te doen tot synthese van de twee tradities. Zijn uitstekende boek over het anarchisme is een opmerkelijk resultaat van deze poging. Het is evenwel deze synthese van marxisme en anarchisme, die het door Guérin geboden 'mengsel' vormt, en niet die door De George bedoeld is. Er is nog steeds een fundamentele tegenstelling tussen de stellingname van Guérin en die van anarcho-kommunisten als Murray Bookchin, of degenen, die op een zinvolle manier 'kommunitairen' of ' kommunale ' anarchisten zijn (59). Als is het waar, dat kummunitair anarchisme veel elementen heeft opgenomen van de anarcho-syndikalistiese positie, dan nog schijnt het omgekeerde niet waar te zijn. We treffen in het huidige anarchisme een voortzetting aan van een traditionele splitsing, waarbij de kommunitairen voortgaan in de traditie van de kommunistiese anarchisten (die niet het belang van de syndikalistiese nadruk op het bevrijden van de arbeidsplaats ontkennen), terwijl anderen, zoals Guérin en Chomsky een wezenlijk syndikalistiese benadering behouden (60).
De kommunitaire anarchisten zien de arbeidsplaats of zelfs de ekonomie niet als hun eerste aandachtsveld (hoe belangrijk dat ook mag zijn), maar veeleer de gehele gemeenschap, met al zijn onderling verbonden elementen, zoals werk, spel, opvoeding, kommunikatie, verkeer, ekologie, enz. Zij betogen, dat het isolerenvan produktieproblemen vanuit hun sociale kontekst kan leiden tot de eeuwige marxistiese dwaling om wèl ekonomiese uitbuiting te bestrijden, maar daarmee andere vormen van onderdrukking te laten bestaan of zelfs uit te breiden. Verder betogen de kommunitaire anarchisten, dat de analyse van de ekonomie en van de klasse waarop zowel het klassieke marxisme als het syndikalisme zijn gebaseerd, verouderd is, en dat het anarcho-syndikalisme daarom op zijn minst gedeeltelijk uit de tijd is. (61). Als het anarchisme volledig begrepen wil worden, dan moet de aard van deze zeer belangrijke diskussie worden begrepen: het ene alternatief richt de aandacht op het werk, het andere op het leven als geheel; het ene op ekonomiese relaties, het andere op het totaal van menselijke relaties en op de relaties tussen mens en natuur.
Hoewel het onderwerp hier niet tot in alle details kan worden bediskussiëerd, is het mijn opvatting dat de anarcho-kommunistiese positie, zoals die door Bookchin en anderen is ontwikkeld, de sterkste huidige anarchistiese stellingname is. In feite schijnt het de sociaal-politieke positie te zijn, die het meest in staat is om ontwikkelingen in het moderne denken, zoals de theorie van de opkomst van een neo-technologiese beschaving (62), de ekologiese visie op de menselijke maatschappij en de natuur (63), en op het meest algemene nivo, de organiese en procesmatige visie op de realiteit, die ten dele op de moderne natuurwetenschap gebaseerd is (64). Als het anarchisme geëvalueerd moet worden, zou deze sterkste en hoogst ontwikkelde vorm moeten worden bekeken.
Het is te hopen dat de hier geboden definitie en de benadrukte onderscheidingen een bijdrage kunnen leveren om de heersende verwarring ten aanzien van de aard van het anarchisme te verminderen. Als dat het geval is, dan zal het misschien in toenemende mate mogelijk zijn om het anarchisme te nemen voor wat het is - een komplexe en uitdagende

sociale en politieke theorie - en om het
naar zijn verdiensten ' te beoordelen.

NOTEN

(1) *George Woodcock, Anarchism (Harmondsworth: Penguin Books, 1963), p. 7.*
(2) *Peter Kropotkin, Revolutionary Pamphlets (New York: Dover, 1970), p. 284.*
(3) *Emma Goldman, Anarchism and Other Essays (New York: Dover, 1969), p. 50.*
(4) *Colling Ward, Anarchy in Action (London: Allen and Unwin, 1973), p. 11.*
(5) *Ibidem, p. 12.*
(6) *Steward Edwards, ed. Selected Writings of Pierre-Joseph Proudhon (Garden City: Doubleday Anchor, 1969), p. 89.*
Met z'n gebruikelijke voorkeur voor paradox beschrijft Proudhon deze toestand als "een soort regering".
(7) *G. P. Maximdff, (red.) The Political Philosophy of Bakunin (New York: Free Press, 1964), pp. 297-98.*
(8) *Woodcock, p. 11.*
(9) *Ibidem, p. 7.*
(10) *Errico Malatesta, Anarchy (Londen: Freedom Press, g.d.), p. 7.*
(11) *Ward, p. 12.*
(12) *Gerald Runkle, Anarchism: Old and New (New York: Delta 1972), p. 3.*
(13) *Daniel Guérin, Anarchism : From Theory to Practice (New York: Monthly Review Press, 1970), p. 13.*
(14) *Paul Berman, (red.) Quotations from the Anarchists (New York: Praeger, 1972), p. 28.*
(15) *Zie Post-Scarcity Anarchism (Berkeley: Ramparts Press, 1971), en speciaal het essay met die titel.*
(16) *Kropotkin, Revolutionary Pamphlets, p. 284.*
(17) *Proudhon, p. 98.*
(18) *Woodcock, p. 11.*
(19) *Paul Goodman, People or Personnel en Like a Conquered Province (New York: Vintage, 1963), p.6.*
(20) *Bakoenin, p. 298.*
(21) *Runkle, p. 3.*
(22) *Bookchin, Post-Scarcity Anarchism, p. 41.*
(23) *Vermeldenswaard is een anarchisme-definitie, die recentelijk door Robert Wolff geformuleerd is. Deze definitie verschilt van beide genoemde typen. Volgens Wolff is karakteristiek voor wat hij een anarchist noemt, dat hij of zij "nooit de bevelen van de staat als legitiem of als bindende morele kracht beschouwt". In Defense of Anarchism (New York: Harper and Row, 1970), p. 18. Deze definitie is uniek, omdat ze de anarchist niet verplicht tot ondersteuning van of*

verzet tegen enige sociale of politieke institutie. Dit punt zal verderop besproken worden.

(24) *Woodcock, p. 7.*

(25) *Benjamin Barber, Superman and Common Men: Freedom, Anarchy, and the Revolution (New York: Praeger, 1972), p. 18.*

(26) *De tekst vermeldt "revelation" (openbaring), maar dat is waarschijnlijk een drukfout. Overigens worden degenen die geïnteresseerd zijn in de relatie tussen anarchisme en openbaringen verwezen naar de Catholic Worker (een Amerikaanse tijdschrijft).*

(27) *Isaac Kramnick, "On Anarchism and the Real World: William Godwin and Radical England", American Political Science Review 66 (maart 1972), 114. Ik heb elders Kramnicks beweringen behandeld. Zie "On Anarchism in an Unreal World: Kramnicks View of Godwin and the Anarchists", American Political Science Review 66 (maart 1975), 162-67, en ook Kramnicks kommentaar en mijn antwoord daarop, in hetzelfde nummer. Voor een meer gedetailleerde diskussie over Godwins bijdrage aan het anarchistiese denken, zie mijn boek The Philosophical Anarchism of William Godwin (Princeton: Princeton University Press, 1977).*

(28) *Kramnick, p. 128. Kramnick konkludeert dat het "utopies anarchisme" uiteindelijk reaktionair is, omdat het geen effektieve strategie voor verandering heeft.*

(29) *Runkle, p. 13.*

(30) *Robert Wolff, In Defense of Anarchism (New York: Harper and Row, 1970).*

(31) *Zie Jeffrey Reiman, In Defense of Political Philosophy (New York: Harper and Row, 1972).*

(33) *Vraaggesprek met Robert Wolff in het radio-programma "The Black Flag of Anarchy" (Baltimore: Great Atlantic Radio Conspiracy, 1973). Die groep geeft een katalogus uit van geluidsbanden over anarchisme en verwante onderwerpen. Daarbij zijn interviews met Wolff, Bookchin en andere bekende personen.*

(34) *Albert Jay Nock, Our Enemy the State (New York: Free Life Editions, 1973), p. 22.*

(35) *Ibidem, p. 57.*

(36) *Kropotkin, Revolutionary Pamphlets, p, 284*

(37) *Ibidem, p. 10.*

(38) *Ibidem, pp. 10-11.*

(39) *Ibidem, p. 27.*

(40) *Ibidem, pp. 26-27.*

(41) *De echtheid van dit ideaal wordt door sommigen betwijfeld. Zie Richard Adamiak, "The Withering Away of the State: A Reconsideration", Journal of Politics 32 (februari 1970).*

(42) *Robert Tucker, The Marxian Revolutionary Idea (New York: Norton 1969), p. 87.*

(43) *Ibidem, p. 88. Het gevolg is dat hij hoofdletters moet gebruiken om onderscheid te maken.*

(44) *Zie vdor een kritiek op het extreem individualistiese anarchisme mijn boek Max Stirner's Egoism(Londen: Freedom Press, 1976).*

(45) *Zie voor een beschrijving van het revolutionaire Spanje Sam Dolgoff,*

The Anarchist Collectives: Worker Self-Management in the Spanish Revolution (1936-39) (New York: Free Life Editions, 1974); Vernon Richards; Lessons of the Spanish Revolution (Londen: Freedom Press, 1972), en Gaston Leval, Collectives in the Spanish Revolution (Londen: Freedom Press, 1975).

(46) *De titel van hun boek Le Gauchisme: Remède a la Maladie Sénile du Communisme (Parijs: Seuil, 1968) is een parodie op Lenins werk De Linkse Stroming: een kinderziekte van het communisme.*

(47) *De George is van oordeel dat anarcho-kommunisten een "marxistiese analyse" hebben. Richard De George, "Anarchism and Authority", Anarchism (New York: New York University Press, 1978). Dit is gedeeltelijk waar. Zo'n analyse is echter typerender voor het anarcho-syndikalisme, zoals verderop uitgewerkt zal worden.*

(48) *Geciteerd in Leonard Krimer en Lewis Perry, (red.) Patterns of Anarchy (Garden City: Doubleday Anchor, 1966), p. 34.*

(49) *De zaak ligt misschien anders bij de huidige anarcho-kapitalisten die in een tijdperk van verankerde ekonomiese macht leven. Ze leggen niet uit hoe iedereen in een gelijke onderhandelingspositie kan komen zonder de huidige eigendomsverhoudingen af te schaffen. Daarom is het aannemelijk dat zij zich in feite een systeem voorstellen waarin de rijken zich vrijwillig verenigen tegen de armen en zwakkeren, om met machtsmiddelen hun klassevoordelen te handhaven. De misbruiken van de staat worden zo voortgezet, nadat de staat afgeschaft is verklaard.*

(50) *De George, p. 37.*

(51) *Paul Goodman, "The Black Flag of Anarchy" (Corinth, Vermont: Black Montain Press). Het artikel verscheen voor het eerst in New York Times Magazine, 14 juli 1968.*

(52) *Barber, p. 25.*

(53) *Kramnick, p. 114.*

(54) *Paul en Percival Goodman,Communitas(New York:Random House, 1960).*

(55) *Richard Sennet, The Uses of Disorder: Personal Identity and City Life (New York: Vintage, 1970).*

(56) *A.S. Neill, Summerhill (Harmondsworth: Penguin, 1968).*

(57) *Zie speciaal Bookchins inleidend essay. Dat is een korte maar meesterlijke verhandeling over de relatie tussen theorie en praktijk, in histories perspektief.*

(58) *De hier geciteerde uitspraken uit De Georges originele stuk zijn in de herziene uitgave achterwege gelaten. (Red., Anarchism, New York University Press, 1978).*

60) *Een mooi voorbeeld is Karl Hess (vroeger tekstschrijver van Barry Goldwater, nu anarchist), die in een kommune in Washington DC woont en werkt. Zie z'n artikelen "Washington Utopia: An Election Eve Dream", Washington Post/Potomac (3 november 1974), en "The System had Failed", Penthouse (augustus 1974), die een populaire weergave bevatten van z'n kommunale en decentralistiese ideeën. Zijn Community Technology groep publiceert "Science in the Neighborhoord', een nieuwsbrief over gedecentraliseerde technologie.*

(61) *De laatsten - en niet zozeer de kommunitaire anarchisten, zoals De George beweert - hebben een marxistiese analyse. Zie over deze vraag-*

stelling "Syndicalism and Anarchism" in Freedom 35 (26 oktober 1974), 4, en (2 november 1974), 6. Daarin is het debat tussen Monatte en Malatesta over syndikalisme en kommunisme afgedrukt. Maar belangrijker is George Woodcocks "Chomsky's Anarchism", Freedom 35 (16 november 1974), 4. Daarin wordt de aard van het anarchisme van Chomsky en Guerin besproken, in het licht van die historiese scheiding binnen het anarchisme.

(61) *Bookchins inleiding in The Anarchist Collectives is hier belangrijk.*

(62) *Zie Lewis Mumford, Technics and Civilisation (New York: Larcourt, Brace and World, 1934) (ook uitgegeven bij Penguin), speciaal Hoofdstuk VIII, "Orientation". De delen "Basic Communism", "Socialize Creation", en "Political Control" zijn bijzonder belangrijk.*

(63) *Bookchins, Limits of the City (New York: Harper and Row, 1974) en E.F. Schumacher, Small Is Beautiful: Economics as if People Mattered (New York: Harper and Row, 1973) is in deze kontekst het meest belangrijke recente werk.*

(64) *De literatuur over dit onderwerp moet nog geschreven worden. Een aantal van de werken die hier genoemd zijn (waaronder die van Lee, Bookchin, Mumford, en Schumacher) dragen materiaal aan dat verband houdt met het onderwerp. Zie ook Geoffrey Ostergaard en Melville Currell, The Gentle Anarchists (New York: Oxford University Press). Dat werk bespreekt het Gandhiaans anarchisme, dat op een organies wereldbeeld is gebaseerd. Een andere bron van organies denken binnen het anarchisme is het werk van Kropotkin. Zie Peter Kropotkin, Mutual Aid: A Factor of Evolution (Boston: Porter Sargent) en Roel van Duyn, De Boodschap van een wijze kabouter (Amsterdam: Meulenhoff, (1969).*

NAAR EEN EKOLOGIESE SAMENLEVING

Murray Bookchin

Het hierna volgende artikel is een (verkorte) vertaling van "Toward an ecological society", dat de Amerikaan Murray Bookchin in 1974 in het libertaire tijdschrift Win publiceerde. Het artikel is opgenomen in de gelijknamige bundel die vorig jaar bij Black Rose Books in Montreal verscheen. (In Nederland verkrijgbaar bij Bas Moreel, Nobelweg 108, Wageningen; prijs f. 23,50). Deze bundel bevat naast een inleiding, dertien artikelen die Bookchin de afgelopen tien jaar schreef, en die alle handelen over alternatieven voor technokratie en burokratie. Op de vernietiging van mens en natuur door industrialisering en centralisering reageert Bookchin met een pleidooi voor miljeuvriendelijke techniek en decentralisering. Tegenover kapitalisme en marxisme ("een bourgeois ideologie") stelt hij een ekologies georiënteerd anarchisme.

Het probleem van het miljeubederf geniet een merkwaardige belangstelling. Ondanks massale steun van het publiek voor miljeuvriendelijke maatregelen, zoals onlangs bleek bij referendums in enkele (Amerikaanse) staten, worden we toch gewaarschuwd voor averechtse reakties op ver gaande eisen op miljeugebied van de kant van 'extremisten'. Een groot deel van deze averechtse reakties is kennelijk het werk van het bedrijfsleven en van het Witte Huis, waar president Nixon ons zelfvoldaan ver-

zekert dat 'Amerika op de goede weg is in de strijd tegen het milieubederf en op het punt staat vrede te sluiten met de natuur'. Dit soort gepraat klinkt ons verdacht vertrouwd in de oren: als we president Nixon mogen geloven, begint het te dagen in de miljeutunnel. Hoe dan ook, de olie- auto- hout- en chemiese industrie dringen er in publiciteitskampanjes op aan 'redelijk' te zijn in ons streven naar miljeubescherming, om een 'wijs' evenwicht te zoeken tussen 'kosten' en 'baten', om de toelaatbaarheidsgrenzen voor water- en luchtverontreiniging die het Buro voor Miljeubescherming al heeft vastgesteld, te verlagen en om 'geduld' en 'begrip' op te brengen voor de naar zij het doen voorkomen formidabele techniese problemen waar onze vriendelijke buurtindustrieën en nutsbedrijven mee te kampen hebben.(-)

Anders dan het bedrijfsleven en het Witte Huis zou ik willen stellen dat het niet waar is dat veel eisen op het gebied van de miljeubescherming te ver gaan. Integendeel: ze gaan niet ver genoeg. Onze samenleving is niet alleen bezig onze planeet te vervuilen op een schaal zoals nog niet eerder in de geschiedenis is voorgekomen maar ondergraaft ook de elementairste biogeochemiese kringlopen ervan, en degenen die zich zorgen maken over het miljeu zijn nog niet toegekomen aan de strategiese vraag hoe een nieuw, blijvend evenwicht met de natuur bereikt kan worden. Is het genoeg als er hier een kerncentrale wordt stilgelegd en daar een autoweg niet doorgaat? Zijn we op de een of andere manier blind geweest voor het fundamentele feit dat het miljeubederf veel dieper liggende oorzaken heeft dan blunders en kwade bedoelingen van bedrijfsleven en regering? Dat het voortdurende gepraat over de mogelijkheid van een totale vernietiging van het leefmiljeu - door vervuiling, industriële expansie of bevolkingsaanwas - ongemerkt een veel fundamentelere krisis in het leven van de mensen verhult die niet louter technologies of ethies van aard is maar door en door sociaal? Liever dan het zoveelste jammerverhaal op te hangen over de omvang van de miljeukrisis of populair te doen met de [illegible] dat 'verontreiniging winstgevend is' of te preken dat de een of andere abstrakte 'wij' te veel kinderen op de wereld zet of die of die industrie te veel produceert, zou ik de vraag willen stellen of de oorzaken van de miljeukrisis niet gelegen zijn in de vorm van de huidige samenleving en of het, om de veranderingen tot stand te brengen die nodig zijn om tot een nieuw evenwicht tussen natuur en samenleving te komen, niet nodig is die samenleving fundamenteel, revolutionair te veranderen langs ekologiese lijnen. (-)

Ik leg de nadruk op het begrip 'ekologiese lijnen'. Een term als 'bezorgdheid voor het miljeu' is hier niet op zijn plaats. De term 'bezorgdheid voor het miljeu' weerspiegelt steeds meer een nuttigheidsdenken dat de natuur louter als een passieve woonplaats ziet, als een verzameling buiten ons staande voorwerpen en krachten die beter dienstbaar moeten worden gemaakt aan de mensen ongeacht het gebruik dat dezen ervan wensen te maken. 'Bezorgdheid voor het miljeu' denkt in termen van 'natuurlijke hulpbronnen', 'stedelijke hulpbronnen' en zelfs van 'menselijke hulpbronnen'. Bij president Nixon zou ik zo ook wel een soort 'bezorgdheid voor het miljeu kunnen veronderstellen inzoverre de 'vrede' die hij met de natuur zou willen sluiten, bestaat in het verwerven van

de nodige techniese kennis om de natuur te kunnen plunderen met zo weinig mogelijk verstoring van het leefmiljeu. De 'bezorgdheid voor het miljeu' maakt geen probleem van de in deze samenleving heersende opvatting dat de mens moet heersen over de natuur, integendeel, zij streeft ernaar deze heerschappij te vergemakkelijken door technieken te zoeken om de gevaren die met deze heerschappij samenhangen, te beperken. (-)

In mijn opvatting vertegenwoordigt het ekologiese denken een ruimere opvatting van het begrip 'natuur' en van de relatie van de mensheid met de natuur. Het ekologiese denken zoals ik het zie beschouwt een evenwichtige, één geheel vormende 'biosfeer als een doel op zichzelf. Verscheidenheid in de natuur verdient bevorderd te worden niet alleen omdat een ekostelsel stabieler is naarmate de onderdelen ervan een grotere verscheidenheid vertonen maar ook omdat verscheidenheid op zichzelf gewenst is en een waarde vormt die verdient gekoesterd te worden als onderdeel van een vergeestelijkte kijk op het levende universum. Ekologen hebben al aangetoond dat naarmate een ekostelsel eenvoudiger van samenstelling is - bijvoorbeeld in pool- en woestijnbiomen en in monokultures - het ook kwetsbaarder is, gemakkelijker zijn evenwicht verliest en minder bestand is tegen ziekten en rampen. Het ekologiese denken huldigt ook de opvatting dat de mensheid bewust respekt moet hebben voor de eigenwettigheid van de natuur, die te komplex en te rijk aan verscheidenheid is om versimpeld te kunnen worden tot eenvoudige fysies-mechaniese eigenschappen in de geest van Galilei. Anders dan sommige systeemekologen stem ik in met de opvatting van Charles Elton die zegt dat 'De toekomst van de wereld gestuurd moet worden, echter niet zoals je schaak speelt maar zoals je een boot bestuurt'. De natuur moet alle ruimte krijgen om haar eigen impulsen te volgen. Zij het met de inbreng van menselijk inzicht en stuurkunst als bewuste en aktieve elementen, en zo haar rijke mogelijkheden te ontplooien en te verwerkelijken. (-)

Het ekologiese denken erkent ook geen hiërarchie in de ekosystemen. Er zijn geen 'koningen der dieren' en 'eenvoudige mieren'. Dat soort begrippen zijn projekties van onze maatschappelijke opvattingen en relaties op de natuur. Om zo te zeggen alle levende elementen in het planten- en dierenleven van een ekostelsel vervullen op voet van gelijkheid hun rol in het handhaven van het evenwicht en de onderlinge verbondenheid van het geheel. (-)

De opvatting dat de mens over de natuur moet heersen is het gevolg van de heerschappij van de ene mens over de andere en misschien van een al eerder bestaande heerschappij van mannen over vrouwen en van ouderen over jongeren. Het hiërarchiese denken dat de levenservaringen in al hun vormen struktureert volgens hiërarchiese piramidelijnen, is een ziens- en denkwijze die ons van jongsafaan is bijgebracht door onze hiërarchiese samenleving. Bij niet hiërarchies gestruktureerde samenlevingen komt het niet of nauwelijks voor. Zogenaamde primitieve samenlevingen die berusten op een eenvoudige arbeidsverdeling op grond van geslacht, en geen staten en hiërarchiese organisatievormen kennen, ervaren de werkelijkheid niet zoals wij via een filter dat verschijnselen indeelt in 'hoger' en 'lager' of 'boven' en 'beneden'. (-)

Om tot harmoniese relaties met de natuur te komen moeten wij eerst

tot een harmoniese samenleving komen. Ekologies denken over de natuur bijft een kille wetenschappelijke bezigheid zonder inhoud als wij er niet in slagen om tot een maatschappelijke ekologie te komen die bij onze tijd past. (-)
Gebeurt dat niet dan ziet het er voor deze samenleving met haar produktie om de produktie zeer somber uit. Het moderne kapitalisme heeft de techniese mogelijkheden tot het uiterste ontwikkeld, zozeer zelfs dat zwaar lichamelijk werk voor de overgrote meerderheid van de mensheid afgeschaft zou kunnen worden en de eeuwenoude vloek van schaarste en onzekerheid als kenmerk van menselijke samenlevingen zou kunnen verdwijnen. Wij staan op de drempel van een samenleving waarin de schaarste tot het verleden behoort en waarin de gelijkheid van de ongelijken niet meer beperkt behoeft te blijven tot een kleine groep verwante families maar kan gaan gelden voor de hele mensheid. De Prometheïese persoonlijkheid, de patriarchale familie, de privé-eigendom, het repressieve rationalisme, de gebiedsgebonden stad en de staat hebben hun historiese werk gedaan,de produktiekrachten zijn tot ontwikkeling gebracht, er is een andere wereld ontstaan. Zij hebben nu hun zin als organisatievormen en denkwijzen totaal verloren: van 'noodzakelijk kwaad', zoals Bakoenin ze noemde, zijn ze tot absoluut kwaad geworden. De ekologiese krisis van deze tijd laat zien dat de produktiemiddelen die onze hiërarchiese samenleving en vooral het kapitalisme hebben ontwikkeld, te sterk zijn geworden om nog ais beheersinstrumenten te kunnen fungeren. (-)
Een samenleving die berust op produktie om de produktie, is wezenlijk anti-ekologies en kan alleen leiden tot een vernielde natuur waarvan de technologie de organiese verscheidenheid heeft teruggebracht tot het anorganiese materiaal dat van de lopende band komt, tot de eenvoudige elementen waartoe de klassieke metafysiese natuurkunde de natuur herleidde. (-)
Naarmate de steden zich als kankergezwellen in het landscnap uitbreiden, komplexe stoffen ontleed worden tot eenvoudige materialen, de verscheidenheid verdwijnt in de muil van een syntetiese wereld van glas, steen, beton, metalen en machines, worden de komplexe voedingsketens die zorgen voor de gezondheid van onze bodem, de onderlinge afstemming in oceanen en atmosfeer en onze eigen fysiologiese levensmogelijkheden ook steeds eenvoudiger. In haar onverzadigbaarheid brengt onze samenleving zoals zij nu funktioneert de hele biosfeer letterlijk terug tot de kwetsbare eenvoud van de woestijn- en poolbiomen. Het proces van organiese dat leidde tot een steeds grotere rijkdom aan verscheidenheid in vormen en relaties wordt omgekeerd met als gevolg een steeds armer en onstabieler leven. (-)
Wij moeten een ekologiese samenleving scheppen, niet gewoon omdat zo'n samenleving gewenst is maar uit pure noodzaak. Het is tijd dat wij gaan leven om te kunnen blijven leven. Een ekologiese samenleving is een totale ommekeer van alle tendensen die de historiese ontwikkeling van de kapitalistiese technologie en de bourgeois samenleving kenmerken: ver gaande specialisatie van machines en werk, konsentratievan hulpmiddelen en mensen in gigantiese industriële ondernemingen en stedelijke eenheden, stratifikatie en burokratisering van het leven, scheiding van stad en platteland, verlaging van natuur en mensen tot objekten. Voorwaarde voor deze grootscheepse

ommekeer is decentralisatie van de steden en de vorming van geheel nieuwe ekogemeenschappen die harmoniëren met de ekostelsels waartoe zij behoren. De decentralisatie waar ik op doel betekent niet dat de bevolking zich op goed geluk over het land moet verspreiden in kleine op zichzelf staande huishoudens of kommunes, hoe belangrijk deze laatste ook mogen zijn, maar dat we terug moeten grijpen op het stadsleven zoals dat in het klassieke Griekenland bestond, met steden die voor de bewoners begrijpelijk en hanteerbaar zijn, met een nieuwe polis als je wilt, die aangepast is aan de menselijke maat en die, volgens het beroemde gezegde van Aristoteles, in één oogopslag te overzien is.(-)

Zulk een ekogemeenschap zou de scheiding tussen stad en platteland en tussen geest en lichaam ongedaan maken door het samengaan van hoofd- en handarbeid, van industrie en landbouw door wisseling en vergelijking van taken. Een ekogemeenschap zou berusten op een nieuw soort technologie, een ekotechnologie als je wilt, die werkt met machines die op zoveel mogelijk wijzen en voor zoveel mogelijk doelen te gebruiken zijn, en streeft naar produkten van zo groot mogelijke duurzaamheid en zo hoog mogelijke kwaliteit, in plaats van naar ingebouwde slijtage en zinloze hoge produktie van minderwaardige snel versleten goederen. Ik leg er de nadruk op dat ik beslist niet pleit voor afschaffing van de technologie en terug zou willen naar de metoden van voedsel verzamelen van onze verre voorouders. Ik ben integendeel van mening dat de technologie waarover wij beschikken, nog te primitief is in vergelijking met de meer kleinschalige en flexibele ekotechnologie die mogelijk is en ook al veelvuldig wordt uitgeprobeerd en uitgedacht. Die ekotechnologie zou gebruik maken van de onuitputtelijke energetiese mogelijkheden van de natuur: zon en wind, getijden en waterstromen, temperatuurverschillen van de aarde en overvloed van als brandstof bruikbare waterstof, en zo zorgen voor niet vervuilende stoffen en gemakkelijk opnieuw te gebruiken afvalstoffen. Decentralisatie zou het ook mogelijk maken te ontkomen aan de koncentraties van vaste afvalstoffen waar onze reuzensteden nu mee te kampen hebben en waarvoor nu de enige oplossing is ze te verbranden of in massale hoeveelheden in zee te storten. (-)

Ik koester de hoop dat er met zulke aan de menselijke schaal aangepaste ekogemeenschappen en ekotechologieën een nieuw tijdperk zal aanbreken van direkte persoonlijke verhoudingen en direkte demokratie die de mensen, zoals in het klassieke Griekenland, de vrije tijd zal geven die het mogelijk maakt zich met de zaken van de samenleving bezig te houden zonder tussenkomst van burokratieën en beroepspolitici.

1921. DE JONGE BOLSHEVISTISCHE REVOLUTIE RAAKT UITGEPUT. MET DE ECONOMIE GAAT HET SLECHT. KOUDE EN HONGER WAKKEREN DE ONVREDE AAN.

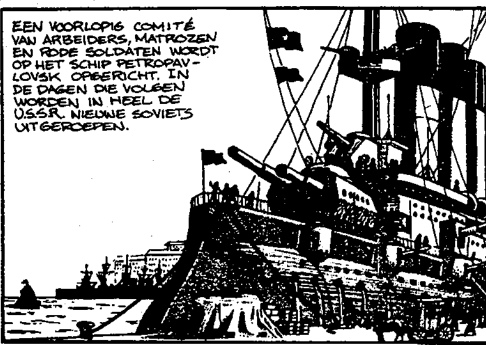

DE SOVIETS (RADEN VAN ARBEIDERS, SOLDATEN, BOEREN EN BURGERS), DE SPEERPUNT VAN DE REVOLUTIE, ZIJN ONTMANTELD.
DE BUREAUCRATIE, DE TCHEKA, EN HET RODE LEGER VERVANGEN HEN. RUSLAND LOOPT IN DE PAS.

IEDER PROTEST VAN ARBEIDERS EN BOEREN WORDT ALS CONTRA-REVOLUTIONAIR AFGEDAAN.
OP 1 MAART BREEKT EEN REVOLTE UIT: DE MUITERIJ VAN....

KRONSTADT

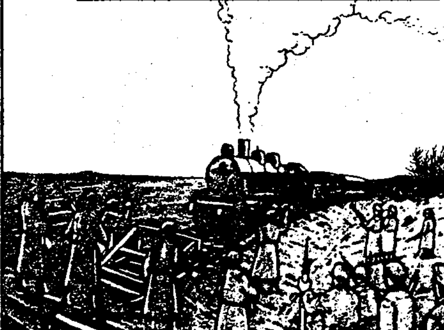
DE PLAATSELIJKE LEIDERS WORDEN IN ALLE RUST GEARRESTEERD. IN HET BEGIN LIJKT HET ALSOF ZE DE NOODZAAK VAN SOCIALE HERVORMING INZIEN. DE PARTIJ ANTWOORDT ECHTER: HET ZIJN WIT-RUSSEN!

ZO LANG ALS DE OPSTAND DUURT, GAAT DIT SOORT LASTER DOOR. ZE ZEGGEN DAT DE TSARIST KORLOVSKY AAN HET HOOFD VAN DE REBELLEN STAAT, MAAR IN WERKELIJKHEID IS DE VOORZITTER VAN HET REVOLUTIONAIR COMITÉ, DE MATROOS PETRICHENKO.

DE REVOLTE BREIDT ZICH UIT NAAR PETROGRAD EN ORANIEMBAUM. ZINOVIEV WORDT EROP AFGESTUURD. KRONSTADT IS GEÏSOLEERD. DE TCHEKA EN KADETTEN VAN HET RODE LEGER KOMEN IN ACTIE.

MASSALE ARRESTATIES BEGINNEN. IEDERE VERDACHTE EN ZIJN FAMILIE WORDT OPGEPAKT. IN TEGENSTELLING HIERMEE LAAT MEN IN KRONSTADT DE FAMILIELEDEN VAN GEARRESTEERDEN MET RUST.
IN PETROGRAD...

VLIEGTUIGEN WERPEN PAMFLETTEN UIT, WAARIN DE REBELLEN GEVRAAGD WORDT ZICH OVER TE GEVEN.
HET GARNIZOEN VAN KRONSTADT GAF ZICH IN 1905 NIET OVER AAN DE TSARISTEN, DENK JE DAT ZE HET NU WÈL ZULLEN DOEN AAN DE BOLSHEVISTEN?

OPZEGGINGEN VAN HET PARTIJLIDMAATSCHAP STROMEN BINNEN.
HET BELEID VAN DE PARTIJ HEEFT HET LAND OP EEN DOOD SPOOR GEBRACHT. DE PARTIJ IS BUREAUCRATISCH GEWORDEN EN WIL NIET NAAR HET VOLK LUISTEREN. HOE KAN HET OOK DE STEM VAN HET VOLK HOREN ALS HET ENKEL ZIJN EIGEN WIL WIL OPLEGGEN?

DE REBELLEN RICHTEN ZICH TOT HET HELE LAND.
ONZE ZAAK IS RECHTVAARDIG. IN CONFLICT MET DE PARTY VERDEDIGEN WIJ DE MACHT VAN DE RADEN. WIJ WILLEN VRIJE VERKIEZINGEN VAN VOLKSVERTEGENWOORDIGERS. DE SOVIETS DIE DOOR DE C.P. INGEPAKT ZIJN, WAREN ALTIJD DOOF VOOR ONS. ALS ANTWOORD WORDT OP ONS GESCHOTEN.

TROTSKY, HOOFD VAN HET RODE LEGER, EN GEHOLPEN DOOR KAMENEV, LEIDT DE ONDERDRUKKING.
BEZUINIG NIET OP KOGELS!

AL DEZE MOEITE WORDT NIET ALLEEN GEDAAN OM DE MUITERIJ, MAAR OOK GELIJK OVERAL HET LIBERTAIRE GEZWEL VAN KANT TE MAKEN.

UKRANT RAAST: " ZIJ WILLEN HET RUSSISCH-AMERIKAANS VERDRAG TORPEDEREN (TOEN AL), ZODAT DE TURKEN INSCHIKKELIJK ZULLEN ZIJN TEGENOVER DE ENTENTE. ZIJ HEBBEN ZICH VERKOCHT AAN DE FINNEN, DE FRANSEN, DE TSAAR, ENZ."
TSARISTISCH GENERAAL

TROTSKY GAF BEVEL TOT MASSALE EXECUTIES VAN ARBEIDERS, SOLDATEN, MATROZEN, HELE FAMILIES.

OP 7 MAART WORDT KRONSTADT AANGEVALLEN

OM DE OPSTAND OP HET PLATTELAND TE SMOREN, WORDEN WAT CONCESSIES GEDAAN (ER WORDT VOOR 10 MILJOEN ROEBEL AAN VOEDSEL GEÏMPORTEERD). DE PARTIJ, EN ZINOVIEV IN HET BIJZONDER, GEDRAAGT ZICH ALS EEN KAPITALIST.

DE RUST KEERT TERUG, MAAR DEZE CONSESSIES ZULLEN DUUR BETAALD WORDEN. IN KRONSTADT, WAAR ALLES GELIJK VERDEELD WORDT, GEEFT HET GARNIZOEN ZIJN VOORRADEN AAN DE BURGERBEVOLKING.

HET REVOLUTIONAIRE COMITÉ VINDT IN DE HUIZEN VAN DE PLAATSELIJKE PARTIJCOMMISSARISSEN OVERAL GROTE VOEDSELVOORRADEN OPGESLAGEN.

IN PETROGRAD, WAAR DE PARTY HEERST, WORDT DE STAAT VAN BELEG AFGEKONDIGD. IN KRONSTADT NOG NIET.

TERWIJL IN DE REST VAN RUSLAND HET LEGER ALLERLEI TUIG WERFT, WAPPERT BOVEN KRONSTADT DE RODE VLAG.

TERWIJL DE 'IZVESTIA' VAN KRONSTADT WEL NIEUWS UIT MOSKAU PUBLICEERT, WORDEN DE APPÈLS EN COMMUNIQUÉ'S VAN KRONSTADT OVERAL IN RUSLAND GEBOYCOT.

DE 'TSARISTISCHE GENERAALS, WITTE OFFICIEREN EN PRIESTERS ZIJN IN WERKELIJKHEID MACHINISTEN, VERPLEGERS, TELEGRAFISTEN, ZEELUI, BOUWVAKKERS, ELECTRICIENS... GESTEUND DOOR EEN BEVOLKING DIE BESTAAT UIT GEWONE MENSEN.

SINDS 1917 IS DE PARTIJ STERK GEGROEID. OPPORTUNISTEN EN MEELOPERS HEBBEN ZICHZELF ER GEWETENLOOS IN GENESTELD. WAT DE PARTIJ AAN KWANTITEIT WINT, VERLIEST ZE AAN KWALITEIT

OP DE 8STE, IS HET LENIN'S BEURT OM DE "WITTE GENERAALS EN ANARCHISTISCHE KLEINBURGERLIJKE ELEMENTEN" TE VEROORDELEN.

TOT DAN WEIGERDEN DE REVOLUTIONAIREN TE GELOVEN DAT HIJ NET ALS DE ANDEREN WAS.

OP 18 MAART, TIJDENS DE HERDENKING VAN DE PARIJSE COMMUNE, BLIJKEN TROTSKY EN ZINOVIEV NIET BETER DAN THIERS EN GALLIFET, DE MOORDENAARS VAN DE COMMUNARDS.

Source: 'LA COMMUNE DE CRONSTADT' (Ed. Belibaste 1969).

OVER DE AKTUALITEIT VAN DE ANARCHISTIESE STAATSOPVATTING

Hans Jörg Viesel

De afgelopen jaren is er in groeiende mate belangstelling ontstaan voor wat 'anarchistiese staatstheorie' genoemd wordt. In deze anarchistiese staatsopvatting staat het proces van vermaatschappelijking tegenover de étatistiese tendens, de verstatelijking. Een bijdrage aan de ontwikkeling van zo'n anarchistiese staatstheorie is geleverd door de Westduitser Hans Jörg Viesel. Het nu volgend artikel is een kombinatie van twee fragmenten van zijn hand. Het eerste deel is een vertaling van paragraaf II van zijn essay 'Ist mit dem Staat noch Staat zu machen?' (Unter dem Pflaster liegt der Strand; Band 2; Berlin 1975 p. 151-159). Het tweede gedeelte is het slot van zijn inleiding tot Erich Muhsam's 'Befreiung der Gesellschaft vom Staat' (Berlin 1975; p. XIX - XXIII).

Aangaande de verhouding van anarchisme en marxisme tot het probleem van de overgangsmaatschappij, de utopie en het vooruitlopen daarop, de anticipatie dus op het "nieuwe" vanuit het "oude" zijn er fundamentele verschillen aan te wijzen, die licht werpen op de mate van heftigheid van de onderlinge diskussies, sterker nog: op het misverstand, op het geen verband met elkaar hebben in deze konflikten.
Daar komt bij dat wij het probleem niet kunnen benaderen als wij aan "het marxisme" of aan "het anarchisme" een alternatief etiket opdrukken, zoals het in de literatuur over de geschiedenis van de arbeidersbeweging meestal gedaan wordt.
De verschillen tussen een autoritaire en een anti-autoritaire arbeidersbeweging laten zich nu juist koppelen aan hun konkrete relatie van het ogenblik tot problemen als overgang, anticipatie en utopie, en de twee alternatieven vallen wat dit aangaat zeker niet samen. Wanneer 't gaat om staat en maatschappij, om verstatelijking en vermaatschappelijking (zie noot), zie ik de problematiek als volgt: dat de bestaande klassenmaatschappij, die berust op uitbuiting en onderdrukking van mensen door mensen, losgemaakt zal moeten worden van een vrije maatschappij zonder uitbuiting en onderdrukking, en dat dat "losmaken" een histories proces is, dat afhankelijk is van de specifieke maatschappelijke situatie van het ogenblik en dat deze "afschaffing" van de klasseheerschappij niet tot een stilstaande, onbeweeglijke maatschappij zal leiden, maar een permanente revolutie is; dit alles geldt zo abstrakt als het nu is geformuleerd voor *beide* richtingen. Het konflikt komt daar tot uiting, waar het om subjekten, om vormen, om middelen en om instituties van het omvormingsproces gaat.
Vóór de "inbraak" van het staatssocialisme in de arbeidersbeweging, kon deze nooit worden opgevat als erfgenaam, als voortbouwer van de oude maatschappij. Veeleer wilde de revolutionaire beweging een einde maken aan het voortduren van onderdrukking en macht, op een manier die zich zowel in verschijningsvorm als qua karakter radikaal onderscheidt van die van de maatschappij die we tot nog toe gekend hebben. Hier komt de beteke-

nis van het vooruitlopen op de te bevechten nieuwe maatschappij binnen de bestaande maatschappij duidelijk naar voren: hoe meer momenten, elementen, aanzetjes van het "nieuwe" ik de oude maatschappij voor handen zijn, des te groter is de kans, als gevolg van een politieke revolutie de sociale revolutie te bespoedigen en te versterken.
Tegelijkertijd wordt duidelijk hoe belangrijk de ontplooiing van aktiviteiten door allen en de spontaniteit bij de "aflossing" van de bestaande macht worden. Op dit punt - formeel uitgedrukt: *na* de politieke revolutie - treedt er een belangenbotsing aan de dag van de nieuw gevestigde *staatsmacht* (in welke vorm dan ook; dat blijkt tenminste uit de geschiedenis tot dusver) met de voortzetting en uitbouw van de antimaatschappelijke tendenzen en aanzetten, de anticipatoriese elementen derhalve. Onderzoek naar het verloop van de revoluties die zich tot nu toe in de geschiedenis hebben voorgedaan, laat zien hoe de *nieuwe staat*, de *nieuwe politieke macht* deze beweging, die vóór de revolutie als kiem bestond en die tijdens het revolutionaire proces zich uitbreidde, ofwel integreerde (tot staatsorganen omboog) òfwel vernietigde. Dit konflikt dat zich in alle revolutionaire ontwikkelingen voor deed, werd steeds uitgevochten tussen de nieuwe staatspartij en de radikale maximalistiese en konsekwente revolutionairen. Dat dit konflikt in de loop der geschiedenis tot nu toe nog steeds is uitgevochten in het nadeel van de "verdrukten en vernederden", is geen argument en geen rechtvaardiging voor de zich ontwikkelende staat, of die zich nu burgerlijk of proletaries noemt. De afloop van de strijd toont alleen maar de sterkte en de zwakte van de deelnemende partijen aan. Terecht zegt Karl Korsh: "Deze fundamentele tegenstrijdigheid die zich, als we het héél algemeen formuleren, laat definiëren als de tegenstrijdigheid tussen het proces van de revolutionaire beweging en de vigerende, gefixeerde vorm van de door de bestaande beweging bereikte *resultaten*, vindt in de *burgerlijke* revolutie zijn politieke uitdrukkingsvorm in de uit deze revolutie voortkomende nieuwe staat."
Om dit konflikt op een niet-burgerlijke manier op te lossen wijst Korsch op de anarchist Proudhon die - zowel in tegenstelling tot de burgerlijke alsook tot de marxistiese "oplossingen" van deze tegenstrijdigheden - deze in de bewust subjektieve en aktivisties beschouwde innerlijke beweging van de revolutie zelf zoekt. Hij vindt de oplossing in de tegenstelling tussen unitarisme en federalisme, staat en vrijheid, dwz: in die geweldige tweespalt, waarin de revolutie geraakt, omdat zij in de strijd om de vernietiging van het oude geweld en de verwerkelijking van een nieuwe vrijheid, met onvermijdelijke historiese noodzakelijkheid tegelijkertijd nieuw geweld en nieuwe onvrijheid met zichzelf meebrengt.
Met deze bewust subjektieve en aktivistiese opvatting van de historiese beweging willen zij (Proudhon en Edgar Quinet) die geschiedenisopvatting doorbreken die nog steeds als een erfenis van de filosofie van Hegel in de objektieve materialistiese opvatting van de marxisten aanwezig is, en komen tot een geschiedenis-opvatting die haar zin niet langer in een puur materialistiese omgekeerde "verzoening met de werkelijkheid" vindt -, maar werkelijke kritiese geschiedenis, die de totale historiese ontwikkeling en aktie in al haar verschijningsvormen wezenlijk als verzet en strijd in zich heeft opgenomen.

ANTI-ETATISME

Nu kan ook de vraag beantwoord worden, wat de afloop van de fundamentele tegenstrijdigheid van alle tot nu toe gevoerde revoluties heeft laten zien: niet, dat *de staat* een noodzakelijk overgangs instrument tot een vrije maatschappij moet en zal zijn, maar dat staat en vrije maatschappij onverenigbare tegen-stellingen zijn. Alleen op dit vlak en in deze samenhang kunnen wij het principiële anti-étatisme van anarchisten begrijpen en kunnen wij hun verbitterde strijd tegen het reformisme, maar ook tegen de marxisten en andere blanquistiese en jakobijnse groeperingen die steeds het staatssocialisme in de arbeidersbeweging hebben willen invoeren, zien.

De radikale afwijzing van de staat is onlosmakelijk verbonden met de voorstelling van het historiese proces van maatschappelijke verandering als een *sociale revolutie*, die i.t.t. politieke revolutie niet alleen tot een wisseling van machtsgroepen leidt, maar waarin het hele volk in een immens leerproces zijn eigen belangen op alle terreinen van het maatschappelijk reproduktieproces doorvoert en doorzet. De sociale revolutie kent geen politieke organen en instituties die tussen de maatschappij en de belangen van de enkeling instaan, om hem - onder het mom van zijn eigen bestwil - te besturen; zijn eigen organen zijn de raden, de gemeenschappen en associaties; de afwijzing van de staat en daarmee alle verzelfstandigde instituties betekent tegelijkertijd het verlangen naar het radensysteem, dat in dit verband voor de eerste keer op de vierde Internationale in Bazel (1869) door de Belg Hins werd geëist en gemotiveerd. Alleen in dit verband is Landauer te begrijpen als hij staat en socialisme uitsluit.

"Wie voor de staat is, sterft eraan. Staat is iets dat we doen of laten; en wie aan de staat doet, laat het socialisme voor wat het is, en omgekeerd", - zegt hij in 1913, als parafrase op een oude ketterspreuk. En op 18 december 1918 zegt hij op een voorlopige nationale raad van de Münchener Radenrepubliek aan het adres van de kommunisten: "Deze revolutie kan geen partijmacht brengen en als de mensen die zicn Bolsjewieken en Spartakisten noemen, als die ons niet gauw zeggen *wat* ze willen, en *hoe* ze de mensenmaatschappij, het Duitse volk wil organiseren, als zij ons telkens alleen maar duidelijk maken dat ze de macht willen hebben - want er zit niets anders achter de diktatuur van het proletariaat -, dan horen zij in het zelfde kamp thuis, als waarin zij zitten die alleen maar om de macht van partijen vechten, in een andere vorm, in een andere stijl, maar het komt op hetzelfde neer. Wij hebben geen partijmacht "nodig". In een artikel in zijn tijdschrift Fanal waarin Erich Mühsam het centralistiese principe als de fundamentele dwaling van de marxistiese theorie bestempelt, schrijft hij: "De revolutie die de staat niet zodanig uitroeit, dat er in zijn plaats niets van dien aard weer kan opgroeien, zal geen schijn van kans hebben de klasseloze, kommunistiese maatschappij te verwerkelijken." En: "Waar staat is, kan geen vrijheid zijn en geen vrijheid ontstaan." Staat treedt hier op als onverenigbaar met socialisme, waarbij het duidelijk is, dat voor Landauer, Mühsam en de anarchisten socialisme synoniem is met "vrije maatschappij", met een maatschappij zonder dwang, overheersing of onderdrukking. "De vorm en wanvorm van de staat echter is dwang en geweld," zegt Landauer

in 1907 in de "Socialist". De staat is er, omdat aan de maatschappij iets ontbreekt, zo kan men Landauer overduidelijk interpreteren; ongetwijfeld beschrijft deze zin enkel en alleen oppervlakkig een toestand die in deze simpele kausaliteit niet bestaat. Er zijn voortdurend tegenstromingen en tegenkrachten. De staat is er, omdat aan de maatschappij iets ontbreekt, zelfbewustzijn, zelforganisatie overal in de maatschappij. "Aangezien de mensen de verbindende geest, de groepsgeest en de ge meenschapszin, de geest van de vanzelfsprekende toenaderingen de geest van de de vrijheid en zelfstandigheid zijn kwijtgeraakt, of die treurig hebben verkracht moeten zij op een andere manier geleid, bevolen en in de pas gehouden worden: de geest werd vervangen door de wezenloosheid ofwel door de staat.

Deze ontwikkeling van het vervangen van de geest, waaronder maatschappij en gemeenschap ondergebracht kan worden, door de wezenloosheid (= staat) is, - en dat blijft *hier* bij Landauer onuitgesproken - vanzelfsprekend geen natuurlijk proces, maar een historiese strijd waarbij er overwinnaars en overwonnenen zijn. De overwinnaars hebben het al altijd in de gaten gehad hun overwinning op kosten van de verliezers zodanig te verheerlijken, dat het alternatief, de nog onbesliste situatie uit het geheugen en uit de ervaring verdwijnt. "De heersers van het ogenblik zijn echter de erfgenamen van allen die ooit overwonnen hebben. De inleving in de overwinnaars komt bijgevolg alle heersers van het ogenblik ten goede. Daarmee is tegen de histories-materialisten genoeg ingebracht. Wie ooit tot op vandaag de dag de zege wegdroeg, die marcheert mee in de triomftocht, waarin vandaag de heersers lopen over hen die nu begraven liggen. De buit wordt, zoals dat altijd te doen gebruikelijk was, in triomftocht meegevoerd. Men noemt die buit kultuurgoed." Een van onze grootste kultuurgoederen is de staat. Evenals het vervangen van de geest door wezenloosheid, vergt ook de vereiste omwenteling een enorme strijd. De staat radikaal afwijzen, deze "vernietigen", "opheffen", de bestaande maatschappelijke staatsfunkties (i.t.t. 'Engels', "wat blijft er over?", n.l. aan over te nemen *staats*funkties) in trekken, is geen éénmalige daad. Het opheffen van *alle* staatsfunkties *door* en *in* de maatschappij, is een langdurig proces, dat tenslotte dan pas tot een "voorlopig" einde komt, als het proces van stapje voor stapje, suksessievelijk opheffen (bijv. door zelforganisatie, burgerinitiatieven, etc.) een brede overwegende volksbeweging is geworden.

INDIVIDU EN GROEP

Bij nabeschouwing blijkt uit een diskussie aangaande de opvattingen van de belangrijkste anarchistiese theoretici (bijv. Bakoenin, Kropotkin, Landauer, Mühsam, Malatesta, Rocker en Rüdiger) dat voor hen allen de *sociale* revolutie het radikale anti-étatisme paarde aan het anticiperen op de eerste kiemen van de nieuwe maatschappij; dat - op organisatories terrein - de anarchistiese groeperingen de anarchistiese praktijk tegelijkertijd vochten (of zouden moeten vechten) tegen de oude maatschappij en vóór 't vooruitlopen op de nieuwe. Nochtans wordt - hoofdzakelijk door de politieke tegenstanders - de destruktieve tendens van het anarchisme zodanig overtrokken en veraderlijk foutief geïnterpreteerd dat 'het anarchisme' (te meer daar het in burgerlijke kringen uitsluitend gere-

duceerd wordt tot bommen-anarchisme) als "zaak voor de politie" kon worden afgedaan.
Wat ook nog een rol speelde bij het verwijt dat anarchisme destruktief zou zijn, was de devaluatie van anarchistiese denkbeelden tot utopie en utopisme. Daarbij spelen de "ekonomiese fatalisten" hun eigen positie uit als geavanceerder in de historiese fasenleer (die op de keper beschouwd de doelstelling van de materialisten blijkt te zijn) dan die van de anarchisten en utopisten. Hun argumentatie komt aan heel het histories-materialisties denken tegemoet; blijkbaar hebben zij daadwerkelijk de "vooruitgang" en het histories ontwikkelinsproces aan hun kant, maar schijn bedriegt. Hun kunstgreep is gemakkelijk te doorzien als partijkiezen voor een ekonomiese ontwikkeling, waarvan de richting, de intentie, de kwaliteit en de kwantiteit niet van de mensen uitgaat en door de mensen wordt bepaald, voor wier behoeften de ekonomie er moet zijn, maar veeleer fungeren bij hen de mensen als produktie-objekten.
Daarmee hangt samen het ten onrechte aan het anarchisme toegeschreven dualisme individu-staat (hetzij socialisties, hetzij proletaries), individu-diktatuur van het proletariaat, waarbij het individu tevens wordt gezien als geïsoleerd, egocentries en egoïsties. Tegenover de staat, de organisatie en de partij stellen de anarchisten echter niet het afgezonderde individu, maar steeds het individu in groepsverband; een groep die wordt gevormd doordat mensen vrijwillig samen aktie ondernemen. Tegenover het afwijzen van de staat als een alomvattende dwangorganisatie, als een komplete strukturering van de maatschappij op basis van onvrijheid stellen de anarchisten niet het stoïcijnse in zichzelf keren van de onaangedane individualiteit, maar veeleer moet hun nadruk leggen op het individu worden gezien als een zich uitspreken voor een beheerste, rijkere en voor alles vrije strukturering van de maatschappij.
"De maatschappij is een maatschappij van maatschappijtjes van maatschappijtjes", zoals Landauer het in "Oproep tot Socialisme" uitdrukte. Het insnoeren van de maatschappijstruktuur door de staat als opper-struktuur werpt licht op het tegenoverelkaar stellen van vrijheid en staat, zoals anarchisten dat doen.
"De taakbegrenzing van de staat is een kwestie van leven en dood voor de vrijheid, zowel de kollektieve als de individuele" (Proudhon). Zelfs Stirner, de onbegrepen "progandist van het extreme egoïsme" heeft ter verduidelijking van de relatie individu-maatschappij in dit verband een belangrijke bijdrage geleverd. Max Nettlau laat ons Max Stirner zien als een kritiese anarchistiese rebel, die het wezen van de vrijwillige slavernij doorzag, die radikaal de staat afwees en die de vrije verbintenis van ieder mens afzonderlijk met een vrijwillig gekozen groep als de enige mogelijkheid zag om, voor mensen die zich bewust zijn van hun vrijheid, tot een sociale vorm van samenleven te komen. In deze zin trachtte Stirner het indivdu voor te bereiden, en hij beschouwde daarbij de "rebellie," de "zelfbevrijding", het "losrukken van het bestaande" als voorspel tot de sociale revolutie.
Utopie, afbraak en anticipatie zoals anarchisten die zien, worden door hun tegenstanders in diskrediet gebracht, maar - naar mijn mening - treft dit op alle inhoudelijke punten de kritici zelf. Heel veel is natuurlijk takties te verklaren, als polemies-politieke middelen om in de politieke

strijd de overhand te bewaren. Dat zou nog het "onschuldigste" zijn, wanneer je je nu eenmaal op politiek terrein hebt begeven, maar tevens laat het in eigenzinnigheid en in konkrete onderdrukking duidelijk zien hoe de burgerlijke politiek in de revolutionaire beweging insluipt. Het aanwenden van de laagste middelen uit de sfeer van de "politiek" om de eigen "revolutionaire" doelstellingen door te drukken, zegt meer over deze revolutionairen dan over de revolutie zelf. Het is het oude probleem van de relatie doel-middel, dat in de burgerlijke politiek meestal op jezuïtiese wijze wordt opgelost: het doel heiligt de middelen. De laster, de leugens, de verdraaiingen en de vervalsingen, waarmee Marx, Engels en Lafargue (om van hun opportunistiese helpers maar te zwijgen) Bakoenin en de anti-autoritairen ten val wilden brengen, werden niet voor niets door redelijke, kritiese marxisten (bijv. Otto Rühle en Franz Mehring) duidelijk afgewezen, maar hoewel het materiaal dat dit alles zonneklaar bewijst, zich ondertussen heeft opgehoopt, wordt nog vandaag de dag door marxisties-geörienteerd links de diskussie over de Eerste Internationale gevoerd op gemakzuchtige basis van laster literatuur van Marx en Engels.

EMANCIPATIEVORMEN

Op verschillende punten komt de tegenstelling aan het licht tussen enerzijds de autoritaire "wetenschappelijke" socialisten en anderzijds de anti-autoritaire groepen die zich niet willen binden aan van te voren vastgelegde vormen en ideologieën in de strijd tegen de kapitalistiese maatschappij, namelijk: - in de vermeende overwinning van het utopisme en radikalisme in de antikapitalistiese beweging, als louter "prematuren" van een nog "onontwikkelde" fase van de klassestrijd

- in het vastleggen van aktie modellen en organisatievormen, gekoppeld van het kritiekloos overgenomen model van de burgerlijk-jakobijnse revolutie;
- in het aanpassen van de aktiebeweging van de vermoede wetmatige ontwikkelingen van het kapitalisme, en
- in een rationeel geloof in vooruitgang.

Voor de anti-autoritairen gold (en geldt) dat het socialisme *vrij zal zijn* of *niet zal zijn*. (Een formulering die Haug onlangs liet ontaarden in de verklaring: "Het socialisme is wetenschappelijk, of het is niet." Kenmerkend in het kader van een kritiek op Herbert Marcuse: Antworten an Marcuse, uitgegeven door Suhrkamp, p.69). Dat houdt tevens in dat de aktiemodellen en organisatievormen als strijdorganen tegen de *bestaande* maatschappij tegelijkertijd anticipatieorganen van de *vrije* maatschappij moeten zijn en zich dus ook laten begrijpen in hun radikaal tegenovergesteld zijn aan de burgerlijkkapitalistiese struktuur.
Hier kan de aktualiteit gekoppeld worden aan de anarchistiese staatstheorie: deze behelst een kritiek op dié groeperingen, dié politieke formaties (zoals partij, vakvereniging, staat) die zich in de tot nu toe gevoerde strijd "bewezen" hebben, die "progressief" waren en hun verdere konsepten a-histories willen overnemen. Hier wordt dan niet meer aan alle voorkomende aktie- en verzetsmodellen tegen de totaliteit van de burgerlijke maatschappij met solidariteit tegemoet getreden; op zijn best aan die vormen (bezettingen, kommunes, zelforganisatie) die ingepast zijn in en ondergeschikt gemaakt aan het eenmaal ontdekte en gepropageerde klassenstrijdkon-

sept, dat men heeft ontleend aan de "suksesvolle" historiese beweging. Alle pogingen tot kommunevorming worden pijlsnel verkeerd geïnterpreteerd als terugkeer naar de idylle, als terugkeer naar de natuur, maar veeleer betekenen zij een puur ernst maken met de revolutie als leven op aarde, en wel nú. Het betekent de experimentele doorbraak van de kapitalistiese levenswijze, die het leven van de mens volgens bepaalde regels indeelt in niet zelf bepaalde arbeidstijd en niet zelf bepaalde vrije tijd (is tijd om weer op krachten te komen na je arbeidskracht te hebben verbruikt), om hem zodoende van zijn leven te beroven. Zo moeten wij de zelfgeorganiseerde aktiviteiten op alle maatschappelijke terreinen - analoog aan het vooropgestelde terugkoppelingsproces van alle geïnstitutionaliseerde staatskunkties in de maatschappij - zien als de vigerende, konkrete pogingen het eigen leven letterlijk weer als eigen leven te leiden.

Het krijgen van een fijne neus voor de aktuele bewegingen van dit moment, zonder dogmaties - verward zich op de traditionele rituelen te moeten blindstaren, en tevens de historiese pogingen en alternieven - ook al zijn ze dan mislukt - te begrijpen tegenover de alleen zaligmakende partijprogramma's, - hierin ligt de betekenis van een studie over het anarchisme, over de anarchistiese kritiek op de staat.

Wij kunnen de 'anarchistiese staatstheorie", i.t.t. de talrijke varianten van het staatssocialisme, samenvattend omschrijven als *vermaatschappelijking*. Met vermaatschappelijking van de revolutie wordt die basisbeweging bedoeld, die in elke historiese revolutie als zelfbewuste en zelforganiserende menselijke aktiviteit optreedt en optrad, met het doel de instituties en (vertegenwoordigende) organisaties die tegen wil en dank en buiten iedereen om zijn ontstaan, te bestrijden, om de bevrijding van allen het werk van allen te laten zijn. Vermaatschappelijking van de revolutie is synoniem met sociale revolutie. Verstatelijking van de revolutie slaat allereerst op de tegen dit proces indruisende tendenzen, die het in meer dan één opzicht remmen, tegenwerken, uit de koers duwen, er meerr of minder gewelddadig tegen opgetreden, en slaat dus op alle kontrarevolutionaire pogingen, tendenzen en maatregelen van de kant van de oude en nieuwe onderdrukkers. Met deze maatregelen is "de bevolking" het eens, vanwege de aan de "heersers" en hun staat met zijn geïnstitutionaliseerde beveiliging (justitie, leger, politie, overheid) gekoppelde volksloyaliteit en eveneens door de in de arbeidersorganisaties heersende illusies omtrent de staat; dat men het eens is met deze maatregelen, is een van de belangrijkste problemen bij de huidige diskussie over de staat.

De tegenstelling "verstatelijking of vermaatschappelijking" als centraal thema van de anarchistiese staatstheorie heeft evenwel niets te maken met de op een bepaald ogenblik bereikte eindpunten van een anonieme wetmatige ontwikkeling, waarop de beweging zou moeten reageren door zijn houding te bepalen tegenover deze bereikte punten. Verstatelijking en vermaatschappelijking zijn ook geen voorlopige doeleinden, die - eenmaal bereikt en veiliggesteld - de basis voor de verdere revolutionaire ontwikkeling vormen. Het probleem van verstatelijking of vermaatschappelijking van de revolutie is kenmerkend voor de in elke revolutionaire beweging ingenestelde tegenstelling tussen een autoritaire en een anti-autoritaire richting, tusssen een autono-

me, zelfstandige emancipatiebeweging en massapolitiek (politiek *met* massa's) van partij en voorhoede. Wil men aan de talrijke verzoeningen met de harde realiteit (en daarmee aan de beschimpingen van hen die er tegen in opstand komen) niet nòg een toevoegen, dan zal men de strijd van hen die vechten tegen onderdrukking en uitbuiting moeten zien in het kader van het opnieuw ordenen van de maatschappelijke betrekkingen en verhoudingen, en van een zelfbestemmende en zelfbestuurlijke aanpak van alle zaken die de maatschappij en haar verwerkelijking betreffen. Het is onze taak de boekhoudkundige argumentatie te kritiseren, die erop uit is, tot in de finesses uit pluizen wie "gelijk" had: degenen die overwon. Nu kan men het aan de zwakke nooit voor de voeten gooien dat hij tot de underdogs behoort, dat hij niet heeft kunnen overwinnen; veeleer zouden wij de sterkere, de overheerser eens wat dieper in de ogen moeten kijken. Hoe, waardoor, wie heeft wie de "overwinning" belemmerd? In wiens belang was dat? Voor ons is de analyse van inhoud en vorm van de "mislukte beweging" van veel belang om informatie te verkrijgen omtrent de waardering van de maatschappij die heeft overwonnen. Uit de verlangens van de kommunards van Kronstadt of van het Spaanse kollektivisme - beide bewegingen, die niet hebben kunnen winnen - laat zich heel duidelijk informatie aflezen omtrent de "zegevierende macht' Het maximalistiese program van de sociale revolutie, de radikale afwijzing van elke door belangen politiek gemotiveerde opschorting van volledige emancipatie, de volledige zelfbestemming van allen over alles, is het opnieuw opnemen van de staatsfunkties in de maatschappij. Dit proces van terugnemen is weliswaar (en daarmee wordt enkel een open deur ingetrapt) histories uitzonderlijk, maar het is niet uitsluitend gekoppeld aan een bepaald ontwikkelingsnivo van de kapitalistiese produktie. De zelfbepalende en zelforganiserende regeling van de nieuwe maatschappelijke reproduktie (op een hoger peil, maar zonder produktie-fetisjisme) is en was op elk moment aktueel en door te voeren. Wat een dergelijke zelforganisatie van de maatschappij in de weg stond, was nooit dat de geschiedenis er nog niet rijp voor zou zijn, was nooit de achtergebleven ontwikkeling van de materiële produktiekrachten of wat altijd meteen te berde wordt gebracht: dat het mislukte, omdat men (ook als is het dan wellicht veranderd door het wisselen van de wacht) het gewelddadig systeem, autoriteit, uitbuiting onderdrukking en onvrijheid wilde voortzetten.

De geschiedenis is de geschiedenis van strijd, niet van automatismen. Latent en manifest geweld van allerhande autoritairen staat de ontwikkeling van het zelfbewustzijn en de autonome verwerkelijking van de eigen wensen, behoeften en belangen in de weg. "Daarom moet het doel van de huidige vooruitstrevende beweging der proletaries-materialisten en revolutionairen daarin gelegen zijn dié maatschappij struktuur op te heffen, waarin alle wegen naar de staat leiden" (Korsch)

Vraag aan een oude Spaanse anarchist, die in Parijs in ballingschap leefde: wat moet men tegen de mensen zeggen, als zij zeggen dat verwezenlijking van een anarchistiese maatschappij weliswaar mooi zou zijn, maar nu eenmaal onmogelijk? Natuurlijk is het onmogelijk, maar zie je dan niet, dat alles wat tegenwoordig mogelijk is waardeloos is?

NOOT

De begrippen verstatelijking en vermaatschappelijking - zoals ik ze hier gebruik - dekken natuurlijk niet de ekonomies verengde begrippen, die in de politieke diskussie synoniem zijn met de gedeeltelijke of volledige overneming van relevante ondernemingen door de staat. Daarbij betreft het dan ook merendeels de 'socialisatie van de verliezen', die dan in voorkomende gevallen ingeruild kan worden voor de 'her-privatisering van de winsten'. Bij het benadrukken van verschillen beschouw ik de begrippen verstatelijking en vermaatschappelijking als zinvolle begrippen, omdat ze kernachtig weergeven waar het bij een politieke en sociale revolutie omgaat. Met 'vermaatschappelijking' wordt iedere basisbeweging bedoeld dit zich als zelfbewuste en zelf georganiseerde aktiviteit van de mensen manifesteert (en zich ook in het verleden manifesteerde), met het doel alle verzelfstandigde instituties en organisaties de bestrijden, om de bevrijding het werk van allen te doen zijn. Vermaatschappelijking is identiek aan sociale revolutie. Verstatelijking heeft betrekking op de dit proces tegenwerkende, remmende, richting ombuigende, minder of meer gewelddadige kontra-revolutionaire bedoelingen, tendenzen en maatregelen van oude en nieuwe onderdrukkers.

HEDENDAAGS ANARCHISME IN SPANJE

Rudolf de Jong

In de geschiedenis van het anarchisme als sociale beweging neemt Spanje een bijzondere plaats in. Nergens anders schoot het anarchisme zo diep wortel en was de anarchistiese beweging zo nadrukkelijk een massale volksbeweging als in Spanje gedurende de eerste decennia van deze eeuw. In de Franco-periode (1939-1975) bleven libertaire organisaties, zoals de anarcho-syndikalistiese vakbeweging CNT, vanuit het buitenland en in de illegaliteit aktief. Na het gedeeltelijke herstel van de parlementaire demokratie scheen het Spaanse anarchisme echter weer toekomst te hebben. Maar nu, na enkele jaren, blijkt interne verdeelheid het anarchisme in Spanje ernstig te bedreigen. Een verslag.

SPANJE

Een operette met de Don Quichotte van de reaktie in de hoofdrol. Zo zag de mislukte coup van de Guardia Civil officier Tejero in de Spaanse Cortes op 23 februari van dit jaar er op het eerste gezicht uit. Steeds meer blijkt hij een rechtse Uilenspiegel te zijn geweest die als het ware in een spiegel Spanje gekonfronteerd heeft met de realiteit. De realiteit dat er in Spanje, vijf jaar na de dood van Franco en met een parlementaire demokratie, geen sociale en politieke krachten aanwezig zijn die bereid zijn de straat op te gaan of te staken om een nieuwe diktatuur tegen te houden. Tejero had - of kreeg op het kritieke moment - niet de nodige steun - van het leger of de koning - *in de rug,* maar tegenover hem was er niets om zijn aanslag op de demokratie en vakbondsvrijheid te weerstaan. Men wachtte af, en bombardeerde na afloop de koning tot Grote Held van de Democratie. (Een parlementaire enquete, naar wat zich precies heeft afgespeeld, ook rond de ko-

ning, was meer op zijn plaats geweest). De enige winnaar is het leger, dwz het officierenkorps en dat was verdeeld, niet zozeer over de doelstellingen van Tejero, alswel over moment en aanpak van de coup. Er hangen nog steeds meer portretten van Franco dan van de koning in de kazernes. En buiten de kazernes heerst de grote matheid.

De eerste jaren na de dood van Franco (november 1975) was dat wel anders geweest. Van matheid was geen sprake, in étappes werden brokstukken van de parlementaire demokratie en de burgerlijke vrijheid veroverd. En elke étappe ging gepaard met massale uitbarstingen: meetings, manifestaties met tien- en honderdduizenden belangstellenden, en vooral de vreugde om de vrijheid en het uiten daarvan. Tientallen nieuwe periodieken verschenen, alle problemen van Spanje werden bediskussieerd. De politieke partijen werden gelegaliseerd, de vakbewegingen organiseerden zich weer, de bannelingen kwamen terug, verkiezingen werden gehouden, Catalonië kreeg zijn nationale identiteit erkend en autonomie.

Maar op de feesten volgden de katers het waren ook voornamelijk feesten geweest, en iets konstruktiefs hadden zij niet gebracht; struktureel is er weinig veranderd in Spanje. Brokken van de macht en posities zijn toegevallen aan de oude anti-Franco oppositie en aan de vakbewegingen - de oude, herstelde, UGT van de socialisten en de betrekkelijk nieuwe Comisiones Obreros (CCOO) die door de kommunisten gekontroleerd worden. Het bestaande werd niet aangetast, eerder bevestigd. De tomeloze energie, belangstelling en participatie die tot uitbarsting was gekomen bleef. . . een uitbarsting.

De nieuwe tijdschriften zijn wel haast alle verdwenen, zelfs een opinieweekblad als *Cuadernos para el dialogo*, dat onder Franco jarenlang een vaak zeer moedige en vrijmoedige oppositie voerde, heeft opgehouden te bestaan. Een ander, *Cambio-16* (cambio is verandering) dat als dagblad ging verschijnen is weer teruggevallen tot een vrij oninteressant familieweekblad. *El Socialista* van de Socialistiese Partij is mooier van uiterlijk, maar ongeveer even inhoudsloos. Van de miljoenen geregistreerde leden van de UGT en de CCOO betaalt misschien tien procent kontributie. Het zijn apparaten van gesalarieerden en kaders, die geholpen hebben enkele grote stakingen te breken. De USO, vakverbond uit de illegaliteit, wordt door de regering bevoordeeld als tegenwicht tegen de beide grote vakbewegingen en is in verval. De socialistiese partij heeft regionaal en nationaal met grote problemen te maken. De kommunisten met nog meer. Het Eurokommunisme is geen vernieuwing gebleken en in Catalonië - het belangrijkste bolwerk - officieel afgezworen (waarbij de industriële gordel rond Barcelona dat het meest het arbeiderselement in de Catalaanse communistiese partij, de PSUC, vertegenwoordigt, het sterkst anti-Eurokommunisties was). Aan een interne demokratisering ontbreekt het nog steeds, zowel in de Spaanse Eurocommunistiese als in de Catalaanse partij. De interne partijstrijd gaat meer om personen en macht - met wisselende koalities - dan om beginselen of beleid.

En het anarchisme, de libertaire beweging en de CNT, de anarcho-syndikalistiese vakbeweging met zijn roemrijke verleden?

Helaas geldt wat voor de socialisten en de kommunisten geldt, nog harder voor de CNT: verdeelheid, twist en geen alternatieven. In 1976 begon de CNT zich weer te organiseren en maakte al snel een spektakulai-

re ontwikkeling door. De eerste grote meeting in Madrid trok 40.000 mensen (1977). In Barcelona bezochten 10.000 bezoekers de 'libertaire dagen'. De CNT deelde niet, zoals de UGT en de CCOO links en rechts lidmaatschapskaarten uit. De mensen moesten er voor komen. En een 80.000 à 100.000 deden dat. De CNT was weer de enige grote anarcho-syndikalistiese vakbeweging ter wereld, met landelijke, regionale en plaatselijke periodieken of bulletins, organen van beroepssyndikaten, enz. Men sprak van 100 bladen met een gezamenlijke oplage van 200.000; er waren tientallen misschien honderden lokalen, over heel Spanje verspreid. In vele bedrijven en bedrijfstakken was de CNT een kracht, in stakingen - de belangrijkste was die van de benzinepompbedienden in Catalonië - was de CNT vaak de enige die de stakers steunde. Een vriend schreef me eind 1978 dat in de stad Madrid 14.000 mensen,"echt na 'goed overleg' naar een CNT-lokaal (zijn) gekomen om zich in te schrijven". Hij voegt er echter aan toe: "Nu een jaar later, betalen er alleen nog maar 10 procent regelmatig hun cuota (contributie)". En het aantal militanten schatte hij hoogstens 300.

SPLITSING

Sindsdien is het met de CNT alleen maar verder bergafwaarts gegaan. In december 1979 werd het eerste nationale kongres (sedert 1936) in Spanje gehouden. Op dit vijfde kongres, dat in Madrid gehouden werd, waren nog 27.330 betalende leden vertegenwoordigd (bijna de helft in Catalonië). Het met veel verwachtingen tegemoet geziene kongres - dat ook omgeven was met op zich zelf staande en zeer interessante kulturele manifestaties - is een totale ontgoocheling geworden en is geëindigd met een splitsing in de CNT. Er bestaat nu een CNT-Comité Nacional (waarvan de sekretaris-generaal gekozen is op het vijfde kongres, toen de meerderheid van de afgevaarden al afwezig was) en een CNT-Comité Confederal (dat gekozen is op een buitengewoon kongres in Valencia juli 1980, bijeengeroepen door degenen die van mening waren dat het Comité Nacional door manipulaties tot stand was gekomen en niet rechtsgeldig was). Inderdaad was het vijfde kongres een weinig frisse aangelegenheid. De pers - ook de libertaire! - werd geweigerd. Ooggetuigen schreven mij over direkte persoonlijke bedreigingen en over ontwerpresoluties die in kommissies werden doorgedrukt zonder dat diskussie mogelijk was.
De beide CNT's hebben nu een nationale struktuur en een eigen - gelijkluidend - landelijk orgaan. En beide vertegenwoordigen waarschijnlijk niet meer dan hooguit 4000 tot 5000 betalende leden. "Ik ben," zo zei mij onlangs een oudere militant, "meer dan vijftig jaar lid en militant van de CNT. Ik heb mijn lidmaatschapskaart en die houd ik. Maar ik betaal niet meer, aan geen van beide. Persoonlijk ben ik heel tevreden en gelukkig. Toen ik trouwde moesten wij de kleren en schoenen lenen. Nu kan ik bescheiden maar heel behoorlijk leven. Mijn kinderen hebben kunnen studeren en zijn goed terechtgekomen. Ik heb lieve kleinkinderen. Mijn compañera heeft mij altijd gesteund en geholpen, ook in de zwaarste tijd, in de koncentratiekampen na de burgeroorlog. Nee, ik ben heel tevreden, maar de CNT nu is wel een ontgoocheling."
Ongetwijfeld denken veel CNT-ers van de oude garde er zo over. En de jongeren hebben hun lidmaatschapskaart niet bewaard en zijn

gedesillusioneerd vertrokken. De CNT is nog slechts een "getuigende" vakbeweging, zonder reële kracht.
De meeste aanhang onder arbeiders in de bedrijven heeft de CNT-comité Confederal. Deze heeft ook de meeste militanten. (In de CNT is altijd een onderscheid gemaakt tussen leden, betalende leden en aktieve leden of militanten). Deze CNT wordt wel de CNT-renovado (vernieuwd) genoemd, omdat men naar een vernieuwing van het anarcho-syndakalisme zoekt (wat direkt de beschuldiging oplevert dat het volstrekte reformisten zijn). Men hecht veel waarde aan kontakt met de Zweedse anarcho-syndikalistiese organisatie SAC (de enige vakbeweging van zijn soort van enige omvang en betekenis, met zo'n 20.000-25000 leden, die echter niet bepaald allemaal van een revolutionaire of bewust-libertaire gedachte bezield zijn). Ook vanuit het Comité Confederal zijn nog weinig originele opvattingen geformuleerd.
De andere CNT, die van het Comité Nacional, stelt de oude beginselen centraal, het revolutionaire bewustzijn en de "mythe" van de oude CNT. Het ziet zichzelf als het zout in de pap van de revolutionaire massa's. Maar wat heb je aan dit zout als de pap ontbreekt? Of, erger nog, bestaat uit de zwartgeblakerde en onverteerde rest van de revolutionaire pap uit de burgeroorlog ruim veertig jaar geleden?
Dat de beide CNT's elkaar weinig welgezind zijn valt te begrijpen. Onbegrijpelijk is echter tot wat voor praktijken "libertairen" zich verlagen. Vanuit het Comité Nacional zijn niet alleen de gekste verdachtmakingen gekomen (CIA, betaald door de regering, enz.), men heeft ook de autoriteiten te hulp geroepen (onder andere om te proberen het buitengewoon kongres in Valencia te verbieden), stuurt cirkulaires rond om ongewenste periodieken uit de lokalen te weren en maakt gebruik van georganiseerd geweld, waarbij gewonden vallen. Dit laatste is met name gebeurd om lokalen te bezetten o.a. in Catalonië en San Sebastian. (Het Comité Confederal beschouwt de CNT-Comité Nacional als ook behorend tot de CNT en maakt zich niet schuldig aan dit soort zaken).
Het revolutionair aktivisme van de CNT-Comité Nacional beperkt zich voornamelijk tot het laten drukken en laten opplakken van affiches. Manifestaties waar men grote verwachtingen van had werden een totale mislukking. Op een meeting, waarvoor men 50.000 affiches had laten opplakken, kwamen duizend van de verwachte tienduizenden belangstellenden opdagen. Libertaire dagen die men vorig jaar weer in Barcelona organiseerde trokken nauwelijks publiek en eindigden met twist tussen lokale, regionale en nationale kommitees over de betaling van de schuld. Zelfs rond de zaak Scala heeft men nauwelijk wat kunnen organiseren. Scala is een van de grootste juridiese schandalen sinds de dood van Franco. Na afloop van een CNT-demonstratie werd, begin 1978, de Scala-bioskoop in brand gestoken, waarbij vier mensen omkwamen (waaronder twee CNT-leden; veel employées van Scala behoorden tot de CNT). Een kleine twintig CNT-ers zijn maandenlang vastgehouden en gemarteld. Hoewel de zaak ook andere, vreemde kanten had, bleek al spoedig dat er een provokateur achter zat. Zijn naam, foto en autonummer verscheen in de pers, maar de politie liet hem ongemoeid ("Want men wist zijn adres niet"). Uiteindelijk zijn, december vorig jaar, drie CNT-ers tot zeer langdurige gevangenisstraffen veroordeeld. Zelfs in de rechtszaal werd één van hen nog in zijn kruis geschopt.

(Helaas is het martelen in Spanje niet verdwenen met de demokratiese grondwet. De demokratiese Spaanse pers besteedt er echter - terwille van de demokratie - liever geen aandacht aan).
Binnen de beide CNT's bestaan ook weer allerlei interne spanningen. Veel tegenstellingen - en de eruitvoortvloeiende keuze voor Comité Nacional of Comité Confederal - zijn vaak ook van persoonlijke aard. Dit maakt het er niet eenvoudiger en vrolijker op.

FAKTOREN

Hoe is dit nu te verklaren? Onder alles wat ik er over gehoord en gelezen heb zijn de belangrijkste faktoren die genoemd werden misschien de volgende:
1e. Een erg simplistiese optimisme. Franco is dood. We gaan gewoon verder waar wij in 1939 ophielden. De CNT opbouwen, groot maken en dan. . . de revolutie. Zo werd de problematiek door velen bekeken in de eerste (vette)jaren van de CNT.
2e. Een ideologiese verstarring die volstrekt anti-anarchisties was, maar als een ziektekiem tenslotte bijna alle organen van de CNT aantastte. Een mentaliteit van: wij zijn de CNT, wij zijn het anarchisme en het anarcho-syndikalisme en wie een kritiese opmerking plaatst komt aan de CNT en aan het anarchisme en is dus een vijand. Een interessant tijdschrift als *Askatasuna* werd verdacht gevonden omdat het libertair-marxisties (in de geest van D. Guérin) is. Katholieken die geheel openstonden voor de anarchistiese idee werden afgestoten. Zo werd ook een hele wereld van vrijheidslievend denkenden afgestoten, omdat die zich niet wilde opsluiten in een ouderwetse CNT.
Er was inderdaad een soort van libertaire wereld ontstaan na Franco's dood: miljeugroepen, en ekologen, wijkorganisaties, zich emanciperende vrouwen en sociale minderheden (homofielen) voelden zich verwant of toonden belangstelling voor het anarchisme. In februari 1978 noemde 13 procent van de Spaanse jeugd (15-20 jaar) zich "revolutionair". (Tot "revolutionair" werden - terecht - niet gerekend de 45 procent die zich socialist en de 10 procent die zich kommunist noemde). Van deze 13 procent revolutionairen noemde 71 procent (een 10 procent van het totaal dus) zich anarchist. Het waren natuurlijk geen CNT-leden, maar het geeft wel aan dat er mogelijkheden lagen voor een rijk geschakeerd geheel van autonome libertaire bewegingen en aktiviteiten, waarbinnen de CNT een plaats - en zelfs de voornaamste plaats - had kunnen verwerven. Voor allerlei dogmatici was de gedachte aan zo'n libertaire wereld met autonome aktiviteiten en een veelheid van uitingen en opvattingen - ook al speelde de CNT daaronder een eerste viool - een ketterij, die uitgeroeid moet worden. De ekologen kregen te horen dat de anarcho-syndikalisten altijd al naturisten geweest waren! De vrouwen dat de CNT een vrouwenorganisatie had gehad. De homofielen dat zij homofiel waren. Er werd serieus geprotesteerd dat er "CNT" plus een omcirkelde "A" gekalkt was; dat moest zijn "CNT-FAI" (de anarchistiese organisatie, die in de burgeroorlog nauw verweven was met de CNT).
3e.De exilebeweging, althans een deel ervan (want deze was al ver voor Franco's dood verdeeld en gescheiden) heeft een slechte invloed gehad en zou met name de bovengenoemde ziektekiem hebben helpen verspreiden. De bovengeciteerde

briefschrijver aan De As schreef reeds - overigens als zijn persoonlijke mening: "Volgens mij ligt het vooral aan de 'orthodoxie' . . . De mensen van Toulouse, nadat ze jarenlang (. . .) de CNT in ballingschap gemanipuleerd hebben (. . .) proberen nu ook de nieuwe CNT te kontroleren. De FAI is hiertoe het voornaamste instrument (. . .) Oude FAI-militanten zeiden mij, dat deze FAI met de vroegere niets te maken heeft. Ze zijn er vaak erg droevig over te zien hoe hun organisatie een burokraties kontrole-instrument is geworden." "Toulouse" is hier het "subkomité intercontinental" van de CNT in ballingschap. Deze is ook als enige bannelingenorganisatie zelfstandig voort blijven bestaan, toen de politieke partijen en vakbewegingen zich in Spanje weer konden organiseren, en heeft ook zijn financiën en bezittingen onder eigen kontrole gehouden. Sinds kort vormt zij nu een regionale federatie van de CNT-Comité Nacional en de uitgaven van deze CNT worden voor een aanzienlijk deel uit subsidie van de exile-organisatie bekostigd. Maar het is natuurlijk al te gemakkelijk om alle schuld buiten Spanje te zoeken.

4e. De erfenis van het Franco-tijdperk. Niemand heeft in Spanje een "opvoeding" gehad in demokraties, laat staan vrijheidslievend, organisatieleven. Elke organisatievorm (partij, vakbond en andere organisaties) was een vorm van machtsuitoefening, posities en machtsbezit. Het besef dat organiseren in een vrijere samenleving iets anders is, en dat anarchisties organiseren iets heel anders is, ontbreekt nog te veel. Ook de taaiheid van vroeger ontbreekt in het organisatiewerk, het geduldig overtuigen en de bereidheid de noodzakelijke werkzaamheden te doen. Een vriend uit een provinciestad vertelde mij (nog voor het vijfde kongres): "Wij hadden hier maar een kleine groep van een man of dertig. Maar elke keer als er iets politieks in Spanje of de wereld gebeurde, wilde men de 'stem van de CNT' laten horen, via een resolutie. Maar voor werk in de bedrijven, verspreiden van de krant, was niemand te porren. We hadden altijd dezelfde diskussies en de besten stapten op. Anderzijds had ik een hele lijst gemaakt met adressen in de omliggende dorpen van mensen die de krant wel wilden verspreiden, soms drie soms vijf exemplaren. Ik stuurde de lijst naar de krant en ging later nog praten. Maar men had geen interesse, te veel moeite. Het gevolg is dat er niets is in die dorpen."

Het goeddeels ontbreken van de generatie tussen 30 en 60 jaar, dat wil zeggen van mensen die in de volle werkelijkheid van de samenleving en van de fabriek of onderneming staan, draagt bij aan de minachting voor de konkrete , praktiese strijd van alledag.

5e. Ondanks het teruggrijpen op het verleden, is de kennis ervan ontstellend gering. Men maakt zich een mythiese voorstelling van de burgeroorlog en de revolutie en gelooft daarin. Een ex-militant zei mij: "Als je ze hoorde praten over de burgeroorlog en de revolutie leek het wel of ze die gewonnen hadden." Van een kritiese benadering van die tijd - en daar is toch alle reden voor - is geen sprake.

6e. Het besef dat de positie van de arbeiders sociologies veranderd is ontbreekt. Vroeger was de arbeider 24 uur per dag arbeider; nu alleen in fabriekstijd, daarbuiten is hij veel meer dan vroeger iemand die - hoe bescheiden ook - deel heeft aan de burgerlijke samenleving. De vakvereniging, die de mens in zijn arbeider-zijn organiseert, staat minder

centraal in zijn leven dan vroeger.
7e. Op de bevrijdingsroes van de eerste jaren na de dood van Franco moest wel een kater volgen. Dat geldt voor de libertaire beweging evenzeer als voor alle andere stromingen. Dezelfde tienduizenden die toegestroomd waren om voor het eerst legendariese CNT-ers als Federica Montseny te horen spreken, waren waarschijnlijk voor een groot deel ook present toen zij de gelegenheid hadden om voor het eerst even legendariese kommunistiese kopstukken te horen spreken. Een niet meer jonge deelnemer aan de eerste grote meeting in Madrid, vertelde mij er later over: "We stonden te roepen 'Wij zijn anarchisten!' Dat stelt inhoudelijk natuurlijk niets voor, maar het feit dat je dat voor het eerst van je leven, na 40 jaar diktatuur, uit kon schreeuwen met 40.000 man tegelijk, dat was iets geweldigs, dat zal ik nooit vergeten." Hij was nuchter genoeg om te beseffen dat het niet voldoende is om dat te kunnen roepen, bij anderen is de ontnuchtering pas veel later gekomen.

UITGAVEN

De kater heeft ook de libertaire wereld buiten en rond de CNT bepaald niet onberoerd gelaten. De ontwikkeling binnen en de bestrijding vanuit de CNT hebben natuurlijk ook de autonome bewegingen geen goed gedaan). Heel veel van wat enthousiast begon, is in teleurstelling geëindigd. Uitgeverijen die belangrijke oude en nieuwe literatuur op de markt hebben gebracht - Tusquets met de serie *Acracia*, Campo Abierto, zijn verdwenen, anderen - La Piqueta, G. de Toro, Ruedo Iberico - publiceren nauwelijks nieuwe titels of hebben - Jutlar - hun fonds veranderd. Prachtige bladen zijn verdwenen: *Ajoblanco*, dat als satiries blad begon, maar zich ontwikkelde tot een algemeen libertair blad en tienduizenden lezers trok; *Amalfa*, de ekologiese komponent van Ajoblanco, *El Topo Avizor, Historia Libertaria. Askatasuna* kwam door een fascistiese aanslag, die de drukkerij verwoestte, in grote moeilijkheden. *Bicicleta* is nu het enige tijdschrift dat, over een langere periode, regelmatig elke maand uitkomt in een oplage van 10 tot 15.000 exemplaren. Het is echter typies een blad van publicisten en staat wat te ver af van de Spaanse Jan Modaal. *Adarga* en *Ideas* zijn twee meer traditioneel georiënteerde tijdschriften, die aansluiten bij het traditionele denken in en rond de CNT. Zij staan op behoorlijk nivo, maar er verschenen tot nu toe maar enkele nummers, met grote tijdsruimte ertussen. Nieuw is *La Hora de Mañana*, dat een wat breder draagvlak heeft dan alleen de libertaire wereld. Libertaire publicisten werken ook regelmatig mee aan de zeer sporadies uitkomende *Cuadernos de Ruedo Iberico* en sporadies aan het regelmatig verschijnende maanblad *El Viejo Topo* van linkse ondogmatiese (en dus zeer intellektualisties kan men er aan toevoegen) Marxisten.
Behalve deze tijdschriften bestaan er kulturele centra, ateneos libertarios, libertaire boekhandels, cafés en allerlei andere autonome aktiviteiten. Van deze zelfstandig optredende vormen en van allerlei personen die zich individueel nuttig maken is voor de naaste toekomst van de Spaanse libertaire beweging het meest te verwachten. Ook de CNT kan zich als de dogmatieste mentaliteit geheel stuk is gelopen op de realiteit, misschien ontwikkelen tot een weliswaar bescheiden maar toch wel reële en niet alleen propagandisties-getuigende,vak vereniging.

VRIJSTAD CHRISTIANIA

Jens Falkentorp

Vooral aan het eind van de jaren '60 en het begin van de jaren '70 zijn er in West-Europa en Noord-Amerika talloze kommunes of leefgemeenschappen gesticht. Vele ervan zijn na korte tijd ontbonden, maar sommige van die centra van de tegenkultuur bestaan nog steeds. De meest bekende is de leefgemeenschap die tien jaar geleden in Kopenhagen werd gevormd op een voormalig militair terrein. Het is de "vrijstad" Christiania, waarover onlangs een opmerkelijk boek verscheen (1). In 'Støt Christiania Bulletin", een nieuwsbrief van de vrijstad, verscheen een bespreking van dit boek, die we (verkort) overnemen. De annotatie bij dit artikel is van Simon Radius.

Een nieuw Christiania boek: Lichamen in zwart en wit (1) (uit Freedom van 17 januari 1981).

Lotte Thomsen die een oud lid is van onze beweging heeft een boek geschreven dat ik aan alle vrienden van Christiania wil aanbevelen (2). Het boek is het verslag van het leven van een 39-jarige man, dat hij tijdens een lang verblijf in een psychiatriese inrichting, en kort daarna, heeft geschreven. Hij groeide op in de barakken voor de thuislozen met hun wild en krioelend leven en kreeg zijn naam Kroppe (Kleine-Kropotkin) en zijn allereerste anarchistiese kennis van zijn geweldige, trotse grootvader, die straatfotograaf was. Daar hij het schranderste kind van de barakken was ging hij naar de middelbare school en de universiteit. Elke keer als wij, arbeiders, een knappe jongen zoals jij krijgen dan willen ze dat je met hun zweep zwaait, dan willen ze je temmen. Op die manier trekken ze de tanden uit de mond van de arbeidersklasse." En hij had gelijk. Kroppe werd helemaal opgenomen in de linkse akademiese gemeenschap en moest de trotse »arbeiderskultuur« van zijn kinderjaren opgeven, omdat die twee niet bij elkaar passen.

Hij werd linguist en een van de "gevaarlijke breinen" van de linkervleugel, kommunicerend via de "beperkte, subtiele kommunikatie-kanalen voor de ingewijden. Niets konden we zien, horen, voelen, ruiken of aanraken. Alleen een hermeties gesloten plechtigheid verspreidde zich over de vellen papier". Zo kijkt Kroppe er enige jaren later tegenaan. "Zonder te blozen bevolkten we de media. We analyseerden taalgebruik volgens ons systeem en beschreven de absurde handelstermen en we waren het heftig met elkaar oneens over de plaats die de transportarbeiders eigenlijk innamen met betrekking tot de produktiemiddelen". In de jaren zeventig sloop, heel geleidelijk, de paranoia bij Kroppe binnen. "Ik was bang voor de dood, en dat kwam steeds terug. Als ik ging zwemmen, dan leek het wel of het water me oploste en of mijn organen onder hoge druk aan het werk waren om mijn lichaam bij elkaar te houden. Ik was bang voor oud voedsel en om vergiftigd te worden". Kroppe was ook bang voor een lift, voor vliegen en voor het beklimmen van hoge torens. Hij had nachtmerries over politieke vervolging en lette er goed op om uit de buurt van politiegeweld te blijven bij demonstraties. Tijdens een autotocht door de Bondsrepubliek stopt hij bij een Raststätte aan de autoweg en in zijn Afghaanse jas en met zijn verwarde haren wordt hij aangezien voor een van de terroristen op het

opsporingsbiljet.
"Er kwam bij ons allen een soort gevaarlijkheid in ons politiek universum, en verbijsterd als we waren, konden we er geen vat op krijgen. Hoewel niemand van ons ooit overwogen had om over onze politieke theorieën heen tot de wilde akties over te gaan."
Op zekere dag kreeg Kroppe van een uitgever de opdracht om een woordenboek samen te stellen van al die begrippen die in de taal bekend zijn die de sociale omgang tussen gewone mensen beschrijven. Hij wendt zich tot allerlei mensen met vragenlijsten en wat hij ontdekt bezorgt hem een realiteitsshock waarbij een mislukte trip maar kinderspel is. Het woord "vriendelijkheid" kon niet in het woordenboek worden opgenomen, omdat de betekenis ervan voor de mensen dubieus was geworden. "Onzelfzuchtigheid" bleek alleen bekend te zijn bij oude mensen. Zonder dat Kroppe en zijn kollega's het gemerkt hadden was de wereld een nieuwe historiese periode ingegaan waar het katastrofen op alle nivo's te allen tijde konden uitbreken. En de enige reserveënergie die ons nog kan helpen - de taal - is ook al aangevreten.
Volgens zijn oude leermeester was de taal "een draad, diep in de menselijke geest gesponnen, de lichamelijke geheugenschat, het wakkerschuddend geweten van de enkeling en van de mensheid," Maar de taal is leeg geworden en heeft een gevaarlijke elasticiteit gekregen van rubber banden. Zijn vrienden en kollega's willen niet naar hem luisteren als hij hen deelgenoot wil maken van zijn nieuwe kijk op komend onheil. We kennen, als minderheid, toch deze reakties? Kroppe wordt een van diegenen, die 's nachts hard aan de gang gaan en die de muren van de stad volschrijven. Zijn boodschap is *vriendelijkheid*. Anderen schrijven andere woorden. "We handelden allemaal onder dezelfde eenzame drang, en we respekteerden elkanders noodzakelijke werk als speerpunten van een zichtbaar geworden hoop". Een van de anderen, een punk-meisje van de vrijstad Christiania schrijft de naam van de popgroep Bad Kids. In haar ziet Kroppe opeens de noodzakelijke vriendelijkheid. "Haar gezicht straalde zacht en groots, en ze lichtte haar zware oogleden op en stond midden in de savanne als een bevrijde giraffe, recht naar mij kijkend".
Op een dag stort Kroppe volledig in en wordt naar een psychiatriese inrichting gebracht vlakbij de fjord. Het is het begin van een lang genezings-("heelmakings")proces waarin hij kracht put uit zijn onschuld, zijn begrijpen, zijn grootvader, Kropotkin en al de andere gekken (3). "Ik ben blij dat ik mezelf een gek noem. Dat deed ik nooit eerder. Wij lopen rond als kabouters, die een winterslaap hebben, en die vóór wie dan ook ontdekt hadden dat er iets verkeerd ging. We zijn niet zielig, wij zijn de intakte reserve van de onderdrukte gevoeligheid". De pillen, die hij krijgt spuugt hij uit, tot hij op een dag bang wordt dat hij op deze manier de fjord zal vervuilen en de visstand zal vernielen. Hij is in een gesloten inrichting met mensen die er hun levenlang in zijn opgesloten. "Al die oude psychotiese mensen die rondlopen met dat kleine witte litteken op hun kale kop. Al die gekken die, nadat ze uit de gevangenis gebroken waren waarin ze geboren werden, inplaats van beloond te worden met vrijheid, door het personeel van de hospitalen gevangen werden en met geweld aan de operatietafels werden gebonden, waar messen in hun hersenen sneden en elektroden hun vlijmscherpe stroom rechtstreeks naar de plaats zonden

waar de gedachte aan vrijheid stond te trillen. De oude galeislaven van dit industriële tijdperk liepen nu door de zaal heen en weer, met zenuwtrekkingen, in kringen, waggelend".
Wanneer, op een zekere dag, Kroppe zichzelf hoort vragen om een gesprek met zijn "hoofd dokter" is hij heel verbaasd. "De vleeseter heeft de zweep en de training vergeten. Ik voelde een doorbraak. Ik was definitief uit mijn opvoeding gestapt en uit mijn etymologiese (woordafleidingskundige) omhulsels. Het hoofd van de afdeling vraagt waarom hij "hoofd dokter" zegt. Het woord is zoveel mooier, zegt Kroppe. Maar van binnen moet hij eraan denken dat het woord "hoofd dokter" een mantra is (4) die mensen liefdevol aan hun genezers hebben gegeven om het de ernstige wetenschappers mogelijk te maken "tot inkeer te komen en het sjofele kleed van de sjamaan aan te trekken, in de straten te lopen en de verloren magiese en opvlammende vreugdevuren te vinden waarin zij hun witte jassen, de laboratoria en de lobotomie-messen kunnen verbranden." De psychiater zegt: "jij houdt niet zo van de traditie waarop mijn beroep is gefundeerd" Kroppe antwoordt, dat hij niet begrijpen kan waarom de gekken niet behandeld kunnen worden als de gevoelige mensen die zij zijn. Hij komt er overheen en Kroppe groeit naar een nieuwe identiteit toe waarin "verleden en toekomst doorelkaarheen spelen en nieuwe, pasgeboren bewustzijnstoestanden ontstaan nu de beklemmende vermommingen en maskers tenslotte verdwenen zijn. Voortaan wil ik leven in een hut, die ik af kan breken en altijd weer op kan bouwen". Op zekere dag ziet hij de punks van de Vrijstad verschijnen, als in een luchtspiegeling. Een meisje komt naar hem toe en zegt hem dat zijn *vriendelijkheid* nog steeds op de mmren te zien is. Ze hebben verschillende vrienden in het ziekenhuis en dan komen ze op hun motor met zeemeeuwvleugels en met paarse linten. Ze verspreiden bevrijding om zich heen en onder de gekken. "Ze lijken wel op tovenaars en zeggen "Jij-bent-vrij", met de woorden van het kinderspelletje - ie wie, waai weg - en ze laten de gevangenen vrij. Ik denk dat ze reïnkarnaties zijn van lieve sjamanen (5) die eens, zonder het te weten deel uitmaakten van een indianenstam van wie ze een paar tekens onthouden hebben, die sindsdien al die tijd in de cirkulatie zijn gebleven. "Het Giraffe-meisje vertelt hem van haar avontuurlijke reizen. Kroppe ontdekt een ontluikend verlangen om zichzelf te verliezen. Zijn oude angst voor de dood is helemaal weg en is nu als de oude skelettenkoning uit zijn kinderjaren teruggekomen. Hij besluit goed op zijn dood te passen. "Ik kies een mooie dood tijdens een straatgevecht, terwijl ik zonder angst samen met anderen voor een redelijk leven vecht. Inplaats van een eindeloze zelfmoord die mijn leven terroriseert." In het stadje bij het hospitaal koopt hij een witte, nauwsluitende broek en een zwartleren jack. Een nieuwe vredige identiteit in de onmogelijke maatschappij. En even later laat hij de inrichting achter zich nadat hij zijn geschriften aan de psychiaters had overhandigd. Eerst gaat hij terug naar zijn stad, en van daar verder de wijde wereld in. Maar hij belooft terug te komen en de gekken te bevrijden.
Hij zit in de trein en verslindt de vele beelden die langs hem vliegen. "Kleine, allemaal dezelfde huizen met tuintjes en achter de witte palen omheiningen en de heggen zijn de mensen op hun stukjes grond aan het werk en de huizen krijgen een nieuwe en vreemde betekenis. De huizen s

staan vlak bij elkaar en ik trek vrijmoedig de afscheidingen om, de schuttingen en de heggen en nu verschijnen er kleine dorpjes waar de mensen in het donker rondom het vuur gaan zitten". Hij komt in de stad en onmiddellijk stuit hij op een grote eensgezinde demonstratie. De mensen geven hun speelgrond niet op, en die wordt opnieuw aan gelegd, net zo vlug, als de autoriteiten hem vernietigen. " Het leek wel op een ontvangst, alsof men mij vertellen wilde dat *vriendelijkheid* bezig was door te breken, alsof het woord zich losgemaakt had van de vele muren en zichzelf in beweging had gezet".

En dan gaat Kroppe naar de Vrijstad. "Bont, winderig, mooi en vuil. En daar voor je uit, ligt de winkelstraat en de gewaarwording van verre landen wordt sterker door de vele anarchistiese dealers, die "Libanon" of "Zwarte Afghaan" roepen. De vrije handelaren zijn de laatste schakel in een lange, geheime keten die in het donker begon waar rustige kamelen en muilezels over hoge, verlaten bergketens klommen en snelle rivieren met hun vracht". Hij komt het Giraffe-meisje tegen, en ze zegt hem dat zij morgen weggaat. Ze vraagt of hij kan koken en hij wordt kok in de "Maanvisser". Hij ziet hoe goed de dwazen worden behandeld, vergeleken met de oude gekken in de psychiatriese inrichting. Niemand had de moed met hen te leven zoals de Vrijstad met zijn gekneusden leeft. "Alle gezichten hier zijn open en er zijn geen maskers. Alle zeven gemoedstoestanden wisselen zich om je af, sommigen zijn lui, sommigen wild, sommigen trots, sommigen gelaten, sommigen zijn vrij. Een knaap liep voorbij en huilde openlijk zonder te proberen het te verbergen".

Kroppe besluit te gaan werken op een schip dat naar het oosten gaat, en om de Andamanen op te zoeken. "Waarom huilen de Andamanen. Dat wil ik uitzoeken. Ze leven in kleine afzonderlijke stammen in de tropische oerwouden op groene eilanden in de Golf van Bengalen, en het is een mysterie hoe deze donkere mensen met hun dikke lippen daar ooit zijn geland. Zij hebben hun taal uitgebreid met een systeem om op zeven manieren te huilen en ze huilen allemaal tegelijk tot de laatste traan het oog schoon heeft gewassen".

Het Giraffe-meisje en Kroppe maken een afspraak om elkaar over drie jaar in Fiji, NieuwGuinea te ontmoeten. Ze laat hem een oude foto zien van een eiland uit de Stille Oceaan. "Er zijn een paar huizen, gebouwd op palen en wiegelende palmbomen staan op elkaar op het lange, gebleekte strand, dat voor lange, luie golven gelikt wordt. Slanke bootjes en visnetten, en een groep woeste zwarten die volmaakt rechtop staan. Ze hebben diepe groeven en mooie patronen op hun gezicht getekend en er steekt een houten pin door hun neus. Ze zegt: "Ik geloof dat ik nog wel op tijd kan komen om opgegeten te worden. Kroppe durft zijn kannibaal niet op te zoeken. Maar hij belooft zorgvuldig op zijn dood te passen, een die zonder angst is, een waardige tegenhanger van de oude Skelettenkoning.

In het kort mijn mening: Lotte heeft het beste Christiania-boek geschreven dat ik tot nu toe gelezen heb. Wat Kroppe redt zijn exakt diezelfde dingen die naar een leefbare toekomst kunnen leiden zowel in Christiania als daarbuiten: vrijheid, solidariteit zonder angst, opstandigheid en liefde. (6)

NOTEN

(1) Lotte Thomsen, Lichamen in zwart en wit; klitrose Forlag, Kopenhagen Te verkrijgen bij Bas Moreel, Wageningen).

(2) Steunkomité van de "Fristaden Christiania" (Dronningensgade 14 DK 1420 Kopenhagen, Denemarken).

Wat nu de Vrijstad Christiania is was oorspronkelijk onderdeel van een 'militair terrein dat van 1850 tot 1971 voor het publiek afgesloten was. Het was een wallenstelsel, bedoeld vòor de verdediging van Kopenhagen en Denemarken, ontworpen in 1617 door Christiaan IV en naar hem genoemd Christianshavn. In de zomer van 1971 werden de leegstaande kazernegebouwen bezet door jongeren, die er een alternatieve leefgemeenschap stichten. De Vrijstad omvat ongeveer 10 ha en wordt bewoond door 600 à 1000 mannen, vrouwen en kinderen van allerlei leeftijd.

Sinds haar bestaan is de Vrijstad bedreigd door parlementaire- en gemeenteraadsdebatten over ontruiming, uitzetting en sloop, ondersteund door politierapporten die op het kriminele karakter van de bewoners wezen (diefstal, drugs, handel in hard drugs). De leefgemeenschap wordt verguisd door rechts, (onaangepasten, abnormalen) en dogmaties-links (a-politiek). Vele anderen, en niet alleen libertairen, doen alles om het voortbestaan van Christiania te bevorderen. Zij leggen de nadruk op de geweldloosheid van de leefgemeenschap, die geheel uit mensen is samengesteld, die op hun manier willen funktioneren en daarbij anderen niet lastig vallen,en zelf ook niet lastig gevallen willen worden. Het voortbestaan wordt ook bepleit door pragmatiese of opportunistiese beleidsvoerders, welzijnwerkers e.a., die op hoge kosten wijzen die ontruiming met zich mee zou brengen (nieuwe opvangcentra, andere begeleidingsfunktionarissen) en op de voordelen die het heeft om de kriminalisering te kunnen isoleren. Onderzoek wijst echter meer in de richting van het feit, dat de Vrijstad een ont-kriminaliserende werking heeft.

(3) Met "gekken" (vergelijk ook de vroegere "Gekkenkrant") wordt ironies de morele stigmatisering gekenschetst van de burgerwereld, de "buiten"-wereld. De "gekken" zijn zij die door de buitenwacht, zij die buiten de muren van het "gekkenhuis" leven, als geestelijk gestoorden worden beschouwd. Maar in Christiania zijn ze gewoon mensen, die anders willen leven en zijn. De bewoners hebben daarvan zoveel afstand genomen, dat zij Christiania zelf een gekkenghetto noemen. In 1973 erkende de Deense sociaal-demokratiese (minderheids) regering Christiania als een sociaal experiment, maarde gemeentelijke overheden stellen zicn grimmiger op. "Decentralisatie' in deze zin en op deze wijze is ook niet alles, want zij behoort zich na de administratieve decentralisatie ook voort te planten naar de basisgroepen,

(4) "Mantra"(sanskrit) is een begrip uit Indiase religies. Het is een met bijzondere kracht geladen gedachte, woord, formule, spreuk of tekst, die als koncentratiepunt kan worden gebruikt bij meditatie dan wel een werking op de betrokken persoon uitoefent die "van hoger orde" is dan het mensenverstand.

(5) "Sjamaan" is oorspronkelijk een Mongools begrip waarmee een soort priester-heelmeester-medicijnman wordt bedoeld die mediamiek is, in kontakt kan treden met de geesten en een hogere wereld en "daardoor" wondergenezingen kan verrichten. Sjamanisme komt niet alleen in Noord-Azië (Siberië o.a.) voor, maar ook in Afrika, bij de Eskimo's en

Indianen, in Indonesië en Polynesië.

(6). In Nederland is het best over Christiania geschreven door Jan Launspach. Zijn "Groeten uit Christiania" (Novum, Amsterdam 1979) is meer dan een beschrijving van de geschiedenis en de doeleinden van de Vrijstad: hij ziet Christiania vooral als een voorbeeld van de gedaanteverwisseling, die voor onze samenleving noodzakelijk is om tot menselijk bestaan te kunnen komen, en geeft ook een uitvoerige literatuurlijst met veel kommentaar. Zie ook van hem: (Christiania en de hedendaagse, sociale bewegingen (Marge, december 1978, Deventer): Christiania en vele Christiania's (De Vrije Socialist, 1979 nr. 6, 7, 8) en diverse artikelen in Wonen-TA/BK.

Bij Spartacus kwam uit "Christiania, liefde en geweld" (A'dam 1977), met veel literatuurverwijzingen, vooral Deense. Bij Bas Moreel en Het Fort van Sjakoo (Amsterdam) kan men terecht voor de literatuur.

Buitenlandse literatuur:

Monika Grau en Heiner Gringmuth, Christiania, Elendsviertel, soziales Experiment oder Selbstorganisation Nicht-Angepasster?" (Neuland Verlag, Wetzler 1977)

Jacques Bhum, Christiania, a freetown: shum, alternative culture or social experiment? (National Museum, Copenhagen 1977) Richard the Lionhearted (Per Iversen), Christiania a social experiment and much more than just that.

Archiv Antiautoritäre Eziehung, Lang Lebe Christiania, ein Fotobilderbuch für Kinder (Osnabrück 1976)

William Harris, A letter about Christiania (Middlebury College, Vermont - USA)

Franck Renevier e.a. Auto-gestion et auto-construction dans la commune libre de Copenhage Christiania (Paris 1977).

STEUNFONDS DE AS

In het afgelopen jaar ontvingen we aan extra bijdragen in totaal een bedraag van f, 4925,98. De donateurs, waarvan sommigen een bedrag van drie cijfers bijdroegen, danken we zeer voor hun steun. Zonder deze financiële hulp van abonnees zou De As niet kunnen voortbestaan, althans niet in de huidige vorm. Daarom vragen we opnieuw aan iedereen om eens (maar bij voorkeur regelmatig) een bedrag over te maken ten behoeve van het steunfonds (postgiro 44 60 315 van De As, Den Haag). Bovendien zijn nieuwe abonnees bijzonder welkom. Vandaar dat we alle lezers oproepen een abonnement te nemen en/of in eigen kring een nieuwe abonnee te werven.

BOOKCHIN EN HET EKOLOGIESE ANARCHISME

John Blad

Dit voorjaar was de bekende Amerikaanse anarchist Murray Bookchin een week in Nederland. Bookchin bepleit al decennialang een radikaal andere benadering van de relatie tussen mens en natuur.Zo schreef hij in 1962 over de dreigende milieukatastrofe ("Our Synthetic Environment") en in 1935 over de verloedering van de grote steden ("Crisis in our cities"). Daarna volgen "Post-Scarcity Anarchism" (1971), "The Limits of the City" (1973), "The Spanish Anarchists" (1976) en "Toward an ecological Society" (1980). Als docent sociale ekologie was hij tot kort verbonden aan het Ramapo College in New Yersey. Momenteel is hij op non-aktief gesteld, wat hem in ieder geval de gelegenheid biedt een samenvattende studie over sociale ekologie af te ronden ("The Ecology of Freedom"). Tijdens zijn bezoek aan Nederland, gaf Bookchin onder meer een gastkollege aan de Erasmusuniversiteit in Rotterdam. John Blad deed daarvan eerder verslag in het universiteitsblad Quod Novum.

Sociale ekologie is een begrip dat wellicht het eenvoudigst vertaald kan worden als de leer van de verhoudingen tussen de mens en zijn omgeving, zo stelt Bookchin. Het is echter een misverstand om ekologie op te vatten als een biologiese benadering van die verhoudingen. Histories immers is de ekologie voortgekomen uit het onderzoek naar de problemen van steden als Chicago door de sociologen van de zogeheten "Chicago-school", waarbij urbanisatie en stads-planning centraal stonden.

Men sprak toen van "human ecology", en deze benadering is vervaagd doordat zij een voornamelijk beschrijvend karakter had. Daardoor bood zij weinig steun bij de konkrete oplossing van de plannings-vraagstukken, welke vraagstukken ook nooit zijn opgelost.

Nu heeft men in de Verenigde Staten te maken met een gigantiese ekologiese krisis. De grootstedelijkee gebieden liggen erbij, aldus Bookchin, alsof de tweede wereldoorlog zich daarheen verplaatst heeft en nog voortwoedt. De problemen van de technologiese oplossingen daarvoor hebben een verbijsterende onbalans veroorzaakt tussen mens en milieu. Een onbalans die in de centra verstedelijking betekent, en die het platteland in een woestijn verandert. Zij wordt vooral veroorzaakt door het gebruik van kernenergie en chemiese produktieprocessen.

In de VS worden elk jaar een miljoen nieuwe kanker-gevallen gekonstateerd, terwijl van steeds meer industriële produkten het kankerverwekkende karakter wordt aangetoond.

Rivieren en zelfs gehele meren (zoals het Erie-meer) zijn zo ernstig vervuild met allerlei metalen en giften dat er niets meer in leven kan. En het door giftstortingen zieke en ziekmakende Love Canal staat niet op zich; er blijken in de VS wel 3000 Love Canal's te zijn. En dit mag geen wonder heten in een maatschappij die op een marktekonomie is gebaseerd.

In zo'n ekonomie moet de onderneming ten koste van alles groeien, omdat stilstand haar ondergang betekent. Sociale kosten spelen dan niet de geringste rol. Had men vroeger nog kunnen beweren dat de overheid zou ingrijpen bij scheefgroei (het idee van het "Bonapartisme"), nu kan men dat niet meer volhouden. De federale staat is zelf een onderneming geworden,

met de "captains of industry" aan het hoofd.
Reagan wordt in Amerika geen president meer genoemd maar "president-kommissaris". Het beleid van deze voorzitter kan het best worden getypeerd met de uitspraak "Socialisme voor de rijken, vrij ondernemerschap voor de armen", waarbij de overvloed deze keer eens bij het socialisme moet worden gedacht, en bezuinigingen en armoede bij het vrije ondernemerschap. Het toch al rudimentaire stelsel van sociale zekerheid dat Amerika had wordt door Reagan en de zijnen volledig uitgehold. De voorspiegeling, dat de staat allerlei sociaal-ekonomiese processen korrigeren zal is vals als de regering wordt gevormd uit personen die uit de aard van hun industriële betrekkingen belang hebben bij ongebreidelde groei.
Dit rampzalig klimaat bevordert de nieuwe belangstelling voor de sociale ekologie, aldus Bookchin. Deze sociale ekologie is in de Verenigde Staten eigenlijk een groot bestand van anarchisties getinte ideeën, toegespitst op de individuele en kollektieve (herstelde) beheersing van de natuurlijke omgeving.
Dit anarchisme, dat het individu en de "direkte aktie" centraal stelt is in Amerika het enig alternatief voor het huidige, evident destruktieve politieke systeem. Socialisme en kommunisme sluiten niet aan bij het libertaire karakter van de Amerikaan, die genoeg heeft van centraal geleide planning en burokratie.
De Amerikanen keren zich ook steeds meer af van dat politieke systeem; slechts 40 procent van de stemgerechtigden heeft bij de laatste presidentsverkiezingen gestemd, en pogingen om partijen te versterken of op te richten mislukken steeds opnieuw. Allen op de schaal die mensen nog kunnen overzien, de gemeentelijke, blijkt uit de percentages stemmers nog een behoefte aan participatie in maatschappelijke beslissingsprocessen..
Het is in deze menselijke schaal dat de anarchistiese ekologiese beweging haar volle gewicht werpt.
Er wordt aangesloten bij de konkrete problemen die bewoners van de grote steden hebben en bij de zorgen die zij hebben met betrekking tot hun milieu.
De steeds groeiende anti-kernenergie beweging wordt dan ook gevoed met sociaal ekologiese ideeën over altenatieve energie-winning en de daarbij behorende samenlevingsopbouw. (Klein is mooi)
In de grote steden krijgen de wijken (in Europese zin) nieuwe gestalte. Verlaten, verwaarloosde huizen worden opgeknapt, leegstaande scholen worden in bezit genomen zodat er kursussen kunnen worden gegeven, waardoor de mensen zichzelf leren te handhaven. Zo wordt les gegeven in het verbouwen van groenten, die dan ook daadwerkelijk verbouwd worden op braakliggende terreinen in de afbraakwijken. Dit helpt om het gevoel van kompleet overgeleverd te zijn aan de supermarkten te overwinnen.
Het gaat er bij alle aktiviteiten om de mensen - die door het politieke systeem "ont-machtigd" zijn ten opzichte van hun eigen leven - opnieuw te "machtigen", zodat ze zich niet uitsluitend slachtoffer hoeven te voelen. Vanuit het werk aan de buurt-tuinen en het kursuswerk komen de mensen weer met elkaar in gesprek en begint de wederzijdse belangstelling en hulpverlening te groeien.
Op den duur komt men dan tot buurtvergaderingen waarop de omstandigheden in de buurt worden besproken en vertaald in politieke verlangens naar de gemeentelijke over-

heden toe.
Deze manier van "buurtopbouw" (die tegelijkertijd een doorbreken van de hiërarchiese strukturen betekent) door de terugkeer naar de menselijke schaal hoopt men uiteindelijk tot de decentralisatie van de steden te komen. De rekonstruktie van totaal vernietigde sociale strukturen door de anarchisten staat in schril kontrast met de evident destruktieve uitwerking van het kapitalistiese systeem.
De kranten staan vol van de noodzaak gifstortplaatsen af te graven wegens het gevaar van zelf-explosie, en toen New York weer eens zonder stroom zat (de elektriciteit valt er regelmatig uit) liepen drommen mensen uit om het grote wonder tezien van een gebouw dat van elktriciteit -licht!- voorzien werd door een windmolen. Terwijl speculanten en aandeelhouders het milieu buiten hun villawijken laten verrotten leren de mensen in de sloppen deze leefbaar te maken door hun eigen, aktieve ingrijpen.
Als Bookchin dan ook weer eens verweten wordt een dromer te zijn, een utopist, antwoordt hij slechts dat het anarchisme het enige reële alternatief is. Als het onmogelijk is terug te keren naar die menselijke schaal die het behoud van de natuur betekent, dan moeten wij toch dit onmogelijke doen omdat anders het ondenkbare - de vernietiging van de menselijke wereld - zal geschieden.

BOEKEN

OVER ANARCHISME EN ANARCHISTEN

In tegenstelling tot Nederland heeft het anarchisme in België nooit diep wortel geschoten. In het land van de dominees vonden anarchistiese geluiden nu eenmaal meer gehoor dan in het land van de pastoors, maar toch er rond 1900 een aktieve anarchistiese beweging in Vlaanderen bestaan. Het is de verdienste van Dirk Wouters dat hij die vergeten politieke geschiedenis heeft gerekonstrueerd. Centrum van die beweging was Mechelen, een stad waar nogal wat meubelmakerijen gevestigd waren. Het anarchisme in Mechelen was dan ook alleerst een arbeidersbeweging, een beweging van handwerkslieden die zich keerden tegen het reformisme van de (socialistiese) Werkliedenpartij. Wouters meent dat deze bloei van het anarchisme in Mechelen mede is veroorzaakt door de kontakten die met Nederlandse anarchisten waren gelegd. Niettemin was dit lokale anarchisme in staat grote groepen arbeiders te bereiken, waarbij vooral het anti-parlementaire beginsel weerklank vond. Een van de toendertijd verspreide kritieken op het parlementarisme is in de studie van Wouters als bijlage opgenomen.
Waarschijnlijk evenmin algemeen bekend is het feit dat de Russiese anarchist Nestor Machno in juni 1918 een gesprek met Lenin had. Machno, die in die dagen ook Kropotkin ontmoette kwam als vertegenwoordiger van de Oekraïense anarchisten naar Moskou om de houding van de bolsjewistiese leiders ten opzichte van de libertaire guerrilja tegen de Duitse troepen in de

Oekraïne te peilen. Op dat moment werden de Moskouse anarchisten al vervolgd, maar tegenover Machno toonde Lenin zich de innemende revolutionaire leidsman. Dit gesprek met Lenin en ook dat met Swerdlov is door Machno in zijn memoires beschreven. Onder de titel "My visit to the Kremlin" zijn die hoofdstukken door Black Cat Press (Alberta, Canada) in Engelse vertaling en voorzien van een inleiding en annotatie uitgegeven. Sinds kort is er een Nederlandse vertaling van beschikbaar. "Mijn bezoek aan het Kremlin" is een brochure van 20 blz., uitgebracht door Gramschap, een groep anarchisten uit Zeeuws-Vlaanderen.
Een goed initiatief is ook de uitgave van Alexander Berkman's bijna klassieke inleiding tot het anarchisme. Bij Spreeuw verscheen een nieuwe Nederlandse vertaling van dit boek, onder de titel "ABC van het anarchisme" (Overigens niet door Berkman bedacht, maar door de Amerikaanse uitgever van de tweede druk.) Het is een gemakkelijk leesbare uiteenzetting die als eerste kennismaking met anarchistiese opvattingen over maatschappij-ordening niet verouderd is. (Evenmin overigens als Constandse's "Grondslagen van het anarchisme" dat van 1938 dateert.)Berkman benadrukt dat een sociale omwenteling opbouwend is, geeft veelal akceptabele antwoorden op standaardvragen als "Is anarchisme in praktijk te brengen?" en "Hoe zit het met de produktie en konsumptie in zo'n samenleving?" en weet meestal anarchistiese dogmatiek te vermijden. Het belangrijkste bezwaar voor het heden is echter dat Berkman, in het voetspoor van met name Kropotkin, het proletariese verlangen naar verandering van de samenleving wel erg hoog inschat. Vertaler Ruud Uittenhout heeft een notenapparaat, een bibliografie en een biografie van Berkman samengesteld en bovendien nog een kort artikel van Berkman, illustraties, een verantwoording en een voorwoord van Berkman's vriending Emma Goldman uit 1973 toegevoegd.
In de jaren dertig, toen Berkman's boek in het Nederlands verscheen, was er eveneens een vertaling van "De vrijwillige slavernij" verkrijgbaar. Dit geschrift van de Franse humanist Etienne de la Boétie die op jonge leeftijd in 1563 overleed, wordt algemeen beschouwd als een inspiratiebron van het anarchisme. Maar eigenlijk opent het de reeks van verhandelingen, die - op grond van klassieke geschriften tegen de tirannen - de mensen willen doordringen van het gegeven dat de macht van een overheerser slechts berust op de volgzaamheid van de overheersten. De jonge jurist heeft er de nadruk op gelegd dat de tiran niet in staat is om in zijn eentje een volk aan zich te onderwerpen. Als de mensen zouden besluiten om met de slavernij te breken, is het met de macht van de heerser gedaan. De burgerlijke ongehoorzaamheid, de geweldloze aktie van het volk wordt in dit geschrift dus voor het eerst bepleit. De oudere Nederlandse vertaling van dit vertoog is nu vervangen door een eigentijdse. De letterkundige Ewald Vanvugt, die dichtbij de oorspronkelijke tekst is gebleven, zorgde voor een kernachtige overzetting van het vaak moeilijke Frans uit de 16e eeuw. De nieuwe uitgave van dit klassieke geschrift bevat verder een nawoord van Anton Constandse, die herinnert aan latere verhandelingen over burgerlijke ongehoorzaamheid van Thoreau, Tolstoi, Gandhi en Luther King, en die ook het aktuele aspekt ervan op de voorgrond plaats. (HR)

Dirk Wouters, De Mechelse anarchisten (1893-1914) in het kader van de opkomst van het socialisme. (Uitgegeven door de schrijver en verkrijgbaar bij Bas Moreel, Nobelweg 108, Wageningen; prijs f. 23,--).

Nestor Makhno, Mijn bezoek aan het Kremlin. (Bijlage Gramschap 18; verkrijgbaar via postbus 57, Aardenburg; prijs f. 3,50).
Alexander Berkman, ABC van het anarchisme (Spreeuw, postbus 41, Utrecht; prijs f. 20,--).
Etienne de la Boétie, De vrijwillige slavernij. (In de Knipscheer, postbus 6107, Haarlem; prijs f. 14,50).

MAANDBLAD DE VRIJE GEDACHTE

De ideeën van het anarchisme hebben bij de vrijdenkers altijd in de belangstelling gestaan. Nog niet zo lang geleden heeft de vrijdenkersvereniging „De Vrije Gedachte" een geheel studie weekend aan dit onderwerp gewijd, waaraan o.a. Anton Constandse en Thom Holterman hun bijdragen hebben geleverd. Toch is het fout om, zoals velen doen, De Vrije Gedachte een anarchistische beweging te noemen. In de loop van haar 125 jaar bestaan heeft de vrijdenkersvereniging De Dageraad/De Vrije Gedachte voor velerlei ideeën en stromingen een platvorm geboden en tegelijk daarmee heeft zij zich bij voortduring, zonder water in de wijn te doen, verzet tegen alles wat in strijd is met het fundamentele recht van de mens zichzelf te zijn en eigen leven te bepalen.
Geen wonder dat de strijd tegen de indoctrinerende godsdienst en de daarop gebaseerde instituten een belangrijke rol heeft gespeeld en dat nog steeds doet. Niet alleen omdat de godsdienst de mensen tot slaven maakt, want dat doen andere ideologieën ook, maar vooral omdat volgens de vrijdenker "god" een mensonterende fictie is die niet alleen het samenleven van de mensen onmogelijk maakt maar ook het persoonlijke leven van het individu. In het maandblad De Vrije Gedachte treft men een verscheidenheid van artikelen aan die een breed scala van de menselijke werkelijkheid belichten en ter discussie stellen. Het loont de moeite enkele proefnummers aan te vragen bij het secretariaat: **Postbus 1087, 3000 BB Rotterdam.**

John Clark	–	*WAT IS ANARCHISME?*
Murray Bookchin	–	*NAAR EEN EKOLOGIESE SAMEN-LEVING*
Hans Jörg Viesel	–	*OVER DE AKTUALITEIT VAN DE ANARCHISTIESE STAATSOPVAT-TING*
Rudolf de Jong	–	*HEDENDAAGS ANARCHISME IN SPANJE*
Jens Falkentorp	–	*VRIJSTAD CHRISTIANIA*
John Blad	–	*BOOKCHIN EN HET EKOLOGIES ANARCHISME*
Hans Ramaer	–	*BOEKBESPREKINGEN*

De prijs van dit nummer bedraagt f. 5,90